

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

Η Ασφάλεια και η Άμυνα στην Ευρώπη: η PESCO και οι προοπτικές της

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Χριστίνα – Ελευθερία Βούλγαρη

Αθήνα, 2021

Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιεί πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές.

Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι η εργασία μου αποτελεί προϊόν λογοκλοπής ή προϊόν τρίτων.

Τριμελής Επιτροπή

Μαρία – Ελένη Κοπά, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου
(Επιβλέπουσα)

Κωνσταντίνος Λάβδας, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Χριστίνα – Ελευθερία Βούλγαρη, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Success is not final; failure is not fatal; it is the courage to continue that counts.

~Winston Churchill~

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τη μητέρα μου Τόνια, για την αμέριστη στήριξη της σε όλα τα βήματα μου, σε κάθε καινούργια περιπέτεια και σε κάθε είδους ταλαιπωρία. Την ευχαριστώ γιατί είναι ο μεγαλύτερος υποστηρικτής των προσπαθειών και των ονείρων μου και κάνει πάντοτε ότι περνά από το χέρι της για να πραγματοποιηθούν.

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη	7
Abstract.....	8
Εισαγωγή.....	9
Κεφάλαιο πρώτο: Το λυκαυγές της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής άμυνας της ΕΕ.....	10
1.1 Το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και η αρχή της ενοποίησης.....	10
1.2 Η επίτευξη της εμβάθυνσης, η διεύρυνση και η «στενότερη συνεργασία»	13
Κεφάλαιο δεύτερο: Από την «Κοινότητα» στην «Ένωση».....	15
2.1 Από την «άτυπη συνεργασία» στην κοινή πολιτική	15
2.2 Η ΚΕΠΠΑ ως πυλώνας της ΕΕ	18
2.3 Η λειτουργία της ΚΕΠΠΑ: η διάκριση της ΚΠΑΑ από τα άλλα σκέλη.....	21
Κεφάλαιο τρίτο: Η γέννηση της PESCO	28
3.1 Η PESCO θεσμοθετείται, αλλά δεν υλοποιείται.....	28
3.2 Η υλοποίηση της PESCO.....	30
3.3. Η λειτουργία και η δράση της PESCO	33
Κεφάλαιο τέταρτο: Η PESCO και η νέα δεκαετία	39
4.1 Οι επιχειρήσεις και τα προγράμματα της PESCO	39
4.2 Προκλήσεις και προοπτικές	40
Συμπεράσματα	42
Πηγές – Βιβλιογραφία	43

Περίληψη

Η εργασία αυτή ως σκοπό την έρευνα και την αναζήτηση των απαρχών της διαδικασίας ενοποίησης με επίκεντρο την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας και την Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας. Ξεκινάμε πολύ νωρίς, μόλις μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, από το 1948, οπότε υπογράφεται η Συνθήκη των Βρυξελλών και έτσι ξεκινάει μία συμμαχία ευρωπαϊκών δυνάμεων για την διατήρηση της ειρήνης. Συνεχίζουμε με την Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και την ΕΚΑΧ το 1951, και όλες τις υπόλοιπες υπογραφείσες συνθήκες έως και τη Συνθήκη της Λισαβόνας, που υπεγράφη το 2007 και ξεκίνησε να ισχύει το 2009. Μέσα σε αυτό το χρονικό διάστημα, η ανάπτυξη της εξωτερικής πολιτικής και της άμυνας και της ασφάλειας στον ευρωπαϊκό χώρο, προχωρούσε σταθερά αλλά αργά.

Η διαδικασία της εμβάθυνσης είναι μία επώδυνη και μακρά διαδικασία, όπου κυριαρχεί η βούληση των κρατών μελών και οι απόψεις τους περί του είδους της ολοκλήρωσης που επιθυμούν. Ακριβώς αυτό σε συνδυασμό με τις εξελίξεις στο διεθνές σκηνικό επηρέασαν την πορεία της ΚΕΠΠΑ και της ΚΠΑΑ. Θα δούμε όμως ότι μέσα από τις προστριβές, τις διαφωνίες και τις αποχωρήσεις από την Ένωση, οι διαδικασίες τελικώς οδεύουν προς το καλύτερο, με βελτίωση των υποδομών και των σχέσεων των χωρών και σύγκλιση απόψεων όσον αφορά το πεδίο της άμυνας. Η Συνθήκη της Λισαβόνας ήταν καταλύτης ενοποιητική διαδικασία, λόγω δεσμευτικότητας των νομικών κειμένων της, που όμως δεν συνιστά υποχρεωτικότητα. Συνεχίζει να επιτρέπει στα κράτη να έχουν βούληση, όμως από τη στιγμή που αναλαμβάνουν υποχρεώσεις θα πρέπει να τις φέρουν εις πέρας. Για το λόγο αυτό πιστεύουμε ότι PESCO θα είναι μία επιτυχημένη διαδικασία, διότι έχει προοπτικές περαιτέρω εξέλιξης, όμως όχι στο άμεσο μέλλον.

Λέξεις-κλειδιά: Ευρωπαϊκή Ένωση, ΕΕ, ΔΕΕ, ΕΠΑΑ, ΚΕΠΠΑ, ΚΠΑΑ, PESCO, NATO

Abstract

This thesis aims to seek further for the beginnings of the integration process focusing on the Common Foreign and Security Policy and the Common Defence and Security Policy. We start at the very beginning, just after the end Second World War, from 1948, when the Brussels Treaty is signed and thus begins an alliance of European forces for the maintenance of peace. We continue with the European Union and the ECSC in 1951, and all the other treaties signed up to the Treaty of Lisbon, which was signed in 2007 and entered into force in 2009. During this time, the development of foreign policy and defence and security in Europe, was moving steadily but slowly.

The process of deepening is a painstaking and long process, dominated by the will of the Member States and their views on the kind of integration they want. Exactly this in combination with the developments on the international scene influenced the course of the CFSP and the CSDP. We will see, however, that through the frictions, disagreements and withdrawals from the Union, the processes are finally moving towards the best, with the improvement of the infrastructures and the relations of the countries and the convergence of views in the field of defence. The Treaty of Lisbon was a catalyst for the unification process, due to your bindingness of its legal texts, which, however, is not mandatory. It continues to allow states to have the will, but once they make commitments, they will have to carry them out. That is why we believe that PESCO will be a successful process, because it has prospects for further development, but not in the near future.

Keywords: European Union, EU, WEU, ESDP, CFSP, CSDP, PESCO, NATO

Εισαγωγή

Η Ευρωπαϊκή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας έχει απασχολήσει πολύ και για δεκαετίες τις πολιτικές ελίτ των Ευρωπαϊκών κρατών, αλλά και τους ερευνητές και ακαδημαϊκούς. Ειδικότερα, ο τομέας των αμυντικών δυνατοτήτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι θέμα συζήτησης σε πολλά επίπεδα, λαμβάνοντας υπ' όψιν τις δυσκολίες και τα εμπόδια που υπάρχουν για την υλοποίηση του όποιου σχεδίου.

Στην εργασία αυτή θα αναφερθούμε στη γέννηση της ιδέας της Ενωμένης Ευρώπης, στην απόκτηση στοιχειώδους Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής, στην αργή και σταθερή εξέλιξη της και φυσικά στην απόφαση των κρατών-μελών να αποκτήσουν μία Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως επίσης και στο ζήτημα της δημιουργίας συλλογικής αμυντικής δυνατότητας. Η πορεία προς την πολιτική ενοποίηση προϋποθέτει την ύπαρξη των ανωτέρω κοινών πολιτικών, διότι χωρίς αυτές, δεν εξασφαλίζεται η ομαλή λειτουργία και η διαδικασία της εμβάθυνσης της συνομοσπονδίας.

Στο πρώτο κεφάλαιο αναφέρουμε τις απαρχές της ιδέας της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης ως θεσμού, στις πρώτες προσπάθειες εφαρμογής της ιδέας καθώς και τις προσπάθειες υιοθέτησης Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής αλλά και Αμυντικής Πολιτικής. Στο δεύτερο κεφάλαιο, βλέπουμε την πορεία της εξέλιξης της ΚΕΠΠΑ και της ΚΠΑΑ μέσα από την ενοποιητική διαδικασία και τις Συνθήκες από την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη μέχρι και τη Συνθήκη της Λισαβώνας. Στη συνέχεια, στο τρίτο κεφάλαιο αναλύουμε τη θέσπιση, τις λειτουργίες και αρμοδιότητες της Μόνιμης Διαρθρωμένης Συνεργασίας PESCO, όπως επίσης και τους λόγους για τους οποίους καθυστέρησε η ενεργοποίηση της από τα κράτη-μέλη, παρόλο που βρίσκεται ρητά στο νομικό κείμενο της Συνθήκης της Λισαβώνας. Τέλος στο τέταρτο κεφάλαιο θα δούμε κάποιες από τις ενεργές δράσεις της PESCO και φυσικά επικεντρωνόμαστε στο μέλλον, στις προκλήσεις και τις προοπτικές της Μόνιμης Διαρθρωμένης Συνεργασίας.

Κεφάλαιο πρώτο

Το λυκαυγές της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής άμυνας της ΕΕ

1.1 Το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και η αρχή της ενοποίησης

Μετά το χάος που προκάλεσε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος στην Ευρώπη κυρίως, οι χώρες προσπάθησαν να βρουν τρόπους ανάκαμψης και δημιουργίας μίας νέας κανονικότητας, επανοικοδομώντας τις σχέσεις τους. Η ιδέα μίας ενωμένης Ευρώπης, όπου οι διαφορές των κρατών θα έπρεπε να επιλυθούν με μέσα εκτός του πολέμου κυριαρχούσε στις συζητήσεις των πολιτικών ελίτ. Η σκέψη του Βρετανού Winston Churchill για τις «Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης» και για τη δημιουργία ενός «Ευρωπαϊκού Συμβουλίου»¹ το 1946, με τη συμμετοχή ακόμα και της ηττημένης Γερμανίας (Ευσταθιάδης, 1997), αποτέλεσε έμπνευση για την εκκίνηση της οικοδόμησης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, μία κοινότητα που είχε ως σκοπούς την εμβάθυνση και τη διεύρυνση της, εμπειρικλείοντας όσο το δυνατόν περισσότερα κράτη και προωθώντας τον εξευρωπαϊσμό των πιο αδύναμων κρατών της περιοχής. Ακόμα και πρότερα, μεσοπολεμικά, μόλις το 1943, ο Churchill ίδρυσε την «Κίνηση για την Ενωμένη Ευρώπη» (Ντάλης Σ. , 1997). Παρόλο που υπήρχαν προτάσεις για την επίτευξη μίας πολιτικής ένωσης, οι δυσκολίες που στάθηκαν ως τροχοπέδη στο σχέδιο αυτό ήταν ανίκητες. Για το λόγο αυτό, η Κοινότητα ξεκίνησε με καθαρά οικονομικές βάσεις, που όμως δεν έφταναν για να μη συζητείται πλέον η περαιτέρω συνεργασία των κρατών της Ευρώπης.

Η ιστορία της Γηραιάς Ηπείρου στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα και αυτή ακριβώς η συντριβή που προκάλεσε ο πόλεμος, οδηγούσαν τα κράτη στο να σκέφτονται τρόπους οργάνωσης της εξωτερικής τους πολιτικής αλλά και της συλλογικής ασφάλειας της ηπείρου. Ο περιορισμός και αφοπλισμός της Γερμανίας δεν ήταν αρκετός. Μπορεί ο κίνδυνος αυτός να εξαλείφθηκε, όμως η απειλή από τα ανατολικά συνέχιζε να υπάρχει, και μάλιστα ισχυρότερη από ποτέ. Το «Σιδηρούν Παραπέτασμα»² διαχώριζε την Ευρώπη και το εκτόπισμα της ΕΣΣΔ ήταν πολύ μεγαλύτερο από εκείνο της σαρωμένης Ευρώπης. Έτσι, τα κράτη οδηγήθηκαν σε επανειλημμένες προσπάθειες σχεδιασμού κοινής εξωτερικής πολιτικής και ασφαλείας,

^{1,2} Οι όροι αποτελούν τμήματα του μνημειώδους λόγου του Winston Churchill ως αρχηγού της αξιωματικής αντιπολίτευσης στο Πανεπιστήμιο της Ζυρίχης στις 19 Σεπτεμβρίου του 1946.

με πρωτοστάτες τη Γαλλία και τη Γερμανία. Η Γερμανία όντας αποπλισμένη και έχοντας οικονομικούς και εμπορικούς περιορισμούς, θα δυσκολευόταν να αντιμετωπίσει μία Σοβιετική επίθεση. Ας μην ξεχνάμε ότι ήταν διχοτομημένη και συνόρευε ακόμα και η πρωτεύουσα της με τις Σταλινικές δυνάμεις. Οπότε η καλύτερη λύση που είχε ήταν να συμπαραταχθεί με τις υπόλοιπες χώρες της δυτικής Ευρώπης ώστε να σχηματίσουν ένα συνασπισμό δυνάμεων.

Οι απαρχές της κοινής πολιτικής της ασφάλειας και των εξωτερικών σχέσεων των χωρών της Ευρώπης μεταπολεμικά ξεκίνησε κιόλας με την υπογραφή της Συνθήκης των Βρυξελλών το 1948, ιδρύοντας τον Brussels Organization Treaty (BOT)³ με πέντε μόλις μέλη, τη Γαλλία, το Ηνωμένο Βασίλειο και τις BENELUX. Σκοπός αυτού του διεθνούς οργανισμού ήταν η αποκατάσταση των ζημιών του πολέμου και η διατήρηση της ειρήνης και της ασφάλειας στη Δυτική Ευρώπη. Τα κράτη-μέλη αυτού του αμυντικού οργανισμού αποφάσισαν να συντηρούν μία συμμαχία εν καιρώ ειρήνης, αποδεικνύοντας ότι ήταν διατεθειμένα να αντιδράσουν οργανωμένα σε μία πιθανή απειλή. Όμως η υπογραφή του Βορειοατλαντικού Συμφώνου και η ίδρυση του NATO είχε αρνητικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη του BOT⁴, ο οποίος αποδυναμώθηκε (Παρίσης, 2010). Τρία χρόνια αργότερα, η σύσταση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) το 1951, η οποία σηματοδότησε την έναρξη της ενοποιητικής διαδικασίας.

Μπορεί μέχρι την υιοθέτηση του Σχεδίου Schumann⁵ μία περαιτέρω συνεργασία με αμυντική χροιά να έμοιαζε αδύνατη, αλλά η ιδέα δεν έμεινε στα αζήτητα. Τα έξι κράτη που απάρτιζαν την ΕΚΑΧ αποφάσισαν να υπογράψουν στο Παρίσι το 1952 ύστερα από ιδέα και παρότρυνση του Γάλλου πρωθυπουργού Pleven την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άμυνας (ΕΚΑ)⁶, η οποία σαν βάση της είχε ένα υπερεθνικό

³ Υπεγράφη στις 17 Μαρτίου του 1948, ιδρύοντας τη Δυτική Ένωση με πέντε κράτη-μέλη. Είχε καθαρά αμυντικό σκοπό, όπως και η Συνθήκη του Dunkirk του 1947, της οποίας αποτελεί συνέχεια και η οποία υπεγράφη από τη Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο με σκοπό την κοινή αμυντική πολιτική σε περίπτωση επίθεσης από τη Γερμανία ή/και τη Σοβιετική Ένωση.

⁴ Πολλά από τα κράτη-μέλη του BOT ήταν και ιδρυτικά μέλη του NATO. Η προβολή ισχύος των ΗΠΑ υπερίσχυσε έναντι εκείνης της Γαλλίας και του Ηνωμένου Βασιλείου κι έτσι ο BOT κατέστη παρωχημένος.

⁵ Το Σχέδιο Schumann, εμπνευσμένο από τον Γάλλο ΥΠΕΞ Robert Schumann και τον οικονομολόγο Jean Monnet το 1950, αφορούσε την οικονομική στενή συνεργασία, σε πρώτο βαθμό, μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας και ύστερα σε μία περαιτέρω διευρυμένη συνεργασία, όπου θα μπορούν να συμμετέχουν κι άλλα κράτη. Όμως ο πυλώνας της συνεργασίας αυτής ήταν ο τερματισμός του ανταγωνισμού μεταξύ Γερμανίας και Γαλλίας. Μέσω του Σχεδίου Schumann προέκυψε η ΕΚΑΧ, της οποίας προήδρευσε ο Monnet. Για το λόγο αυτό ο Schumann και ο Monnet θεωρούνται οι πατέρες της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης.

⁶ Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άμυνας (ΕΚΑ) δημιουργήθηκε με σκοπό αντίστοιχο της ΕΚΑΧ, δηλαδή τον έλεγχο των δυνάμεων της Γερμανίας. Στην περίπτωση αυτή όμως θα υπήρχε περιορισμός και

όργανο που θα συνεργαζόταν και θα λειτουργούσε στο πλαίσιο του NATO (Κοππά, 2017). Όμως η ιδέα αυτή απέτυχε λόγω της απορρίψεως της από τη Γαλλική Εθνοσυνέλευση το 1954 (Ντάλης Σ. , 2020) παρόλο που είχε επικυρωθεί από όλες τις υπόλοιπες χώρες (Ντάλης Σ. , 1997). Το ίδιο έτος, υπεγράφη η Συνθήκη των Παρισίων, τροποποιώντας τη Συνθήκη των Βρυξελλών του 1948, με την οποία ιδρύθηκε η Δυτικο-Ευρωπαϊκή Ένωση (ΔΕΕ). Στη ΔΕΕ συμμετείχαν μαζί με τα πέντε ιδρυτικά μέλη η Γερμανία και η Ιταλία. Η Ένωση αυτή παρόλες τη διάθεση των κρατών έμεινε σχεδόν ανενεργή για δεκαετίες, καθώς δεν υπήρχαν οι υποδομές για να λειτουργήσει (Παρίσης, 2010).

Αργότερα, στις αρχές της δεκαετίας του 1960, εισήχθη στη συζήτηση η πιο στενή συνεργασία των κρατών πέρα από την οικονομική ολοκλήρωση και πάλι. Το «Σχέδιο Fouchet»⁷ πρότεινε την σταδιακή πολιτική ενοποίηση, αλλά παρόλες τις προσπάθειες της επιτροπής του Σχεδίου, η διαδικασία απέτυχε λόγω διαφωνιών που προέκυψαν μεταξύ των συμμετεχόντων κρατών, αλλά κυρίως μεταξύ της Γαλλίας που υποστήριζε τον διακυβερνητικό χαρακτήρα της συνεργασίας των κρατών και των BENELUX & Γερμανίας που υποστήριζαν τον υπερεθνικό (Lecerf, 1965). Ένας λόγος ακόμα που συνέβαλε στην αποτυχία του Σχεδίου Fouchet ήταν οι παράλληλες διαπραγματεύσεις για την εισδοχή του Ηνωμένου Βασιλείου στην ΕΟΚ, η οποία εξ' αρχής δεν συμπαθούσε την ιδέα μίας πολιτικής ένωσης με ομοσπονδιακά χαρακτηριστικά. Αφήνοντας το Σχέδιο πίσω, ίσως υπήρχαν μεγαλύτερες πιθανότητες επίτευξης συμφωνίας με το Ην. Βασίλειο και τα έξι ήδη κράτη-μέλη. Τελικώς δεν υπήρξε ομοφωνία για την ένταξη του Ηνωμένου Βασιλείου, οπότε ναυάγησε και αυτή η κίνηση (Lecerf, 1965).

Παρόλο που οι δύο προηγούμενες προσπάθειες εμβάθυνσης στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής και της άμυνας απέτυχαν να κωδικοποιηθούν, να υιοθετηθούν

εκμετάλλευση της Γερμανικής πολεμικής μηχανής και ένταξης του Γερμανικού στρατού σε έναν ευρωπαϊκό, διοικούμενο από υπερεθνικά όργανα. Επίσης, σκόπευε στην σταδιακή και μερική αντικατάσταση των εθνικών στρατών με αυτόν τον ευρωπαϊκό (Κοππά, 2017).

⁷ Το «Σχέδιο Fouchet» ήταν μία ιδέα του Στρατηγού Charles de Gaulle, της οποίας την υλοποίηση ανέθεσε στον Γάλλο πρέσβη στη Δανία Christian Fouchet. Το Σχέδιο ανέλαβε να διατυπώσει επιτροπή και να το θέσει προς συζήτηση και ψήφιση μεταξύ των κρατών της ΕΟΚ το 1961. Τα κράτη διαφώνησαν ως προς σκέλη του σχεδίου, ειδικότερα προς το άρθρο 16 του σχεδίου, το οποίο τόνιζε τον υπερεθνικό χαρακτήρα της λειτουργίας της Ένωσης. Κυρίως ο πρόεδρος De Gaulle ενίσταντο, πιέζοντας για αλλαγές (Sidjanski, 1999). Έτσι, ζητήθηκε να αναθεωρηθεί το σχέδιο και ειδικότερα το άρθρο 16. Η επιτροπή ξαναδοκίμασε το 1962 με τροποποιημένο περιεχόμενο, που όμως δεν περιείχε τα στοιχεία που τα υπόλοιπα κράτη επιθυμούσαν να αναφέρονται, δηλαδή η διασφάλιση των Κοινοτήτων και το NATO, οπότε και ναυάγησαν οι προσπάθειες (Lecerf, 1965).

και να εφαρμοστούν, η ανάγκη για μία περαιτέρω συνεργασία μεταξύ των κρατών με σκοπό την αντιμετώπιση των προκλήσεων στη διεθνή σκακιέρα παρέμεινε στις συζητήσεις των ευρωπαϊκών πολιτικών ελίτ. Μετά την κρίση της Κούβας το 1962 και την παρολίγον κλιμάκωση του Ψυχρού Πολέμου, άρχισαν σταδιακά και πάλι οι διαβουλεύσεις για την εύρεση κοινού τόπου συμφωνίας ως προς την πολιτική εμβάθυνση της ΕΟΚ. Έτσι, το 1968 προέκυψε η «Έκθεση του Λουξεμβούργου» ή «Έκθεση Davignon»⁸. Η πρόταση της ήταν οι συχνές συνδιασκέψεις μεταξύ των Υπουργών Εξωτερικών των κρατών-μελών και σε δεύτερη φάση των αρχηγών κρατών για περιπτώσεις που απαιτούσαν εξειδικευμένο χειρισμό (Κοπά, 2017).

1.2 Η επίτευξη της εμβάθυνσης, η διεύρυνση και η «στενότερη συνεργασία»

Ξεπερνώντας την ιδιαιτέρως ταραχώδη και ανήσυχη δεκαετία του 1960, η ιδέα της πολιτικής εμβάθυνσης ωριμάζει αργά, πολύ αργά θα μπορούσαμε να πούμε, αλλά σταθερά. Το 1970 δημιουργείται η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία (ΕΠΣ)⁹. Η κουβέντα για το τί ακριβώς είναι η Ευρώπη, ποιον ρόλο διεκδικεί και πού τοποθετείται, αναθερμάνθηκε. Η διεύρυνση της ΕΟΚ με την προσθήκη της Δανίας, της Ιρλανδίας και του Ην. Βασιλείου, κατέστησε τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες ως ένα διεθνή δρώντα, με κυρίως οικονομική ισχύ, αλλά και ως ένα βαθμό με πολιτική ισχύ προερχόμενη από την ΕΠΣ, η οποία αναδιαμορφώθηκε μετά την ένταξη αυτών των νέων κρατών.

Όντας ένα ιδιόμορφο και καινοφανές πολιτικό μόρφωμα, είχε τη δυνατότητα να επηρεάζει αποφάσεις και πράξεις σε διεθνές επίπεδο, αλλά μέσω ήπιων μορφών (soft power politics). Θα μπορούσε όμως να ενισχυθεί ο ρόλος της ΕΟΚ με «hard power»; Σε αυτή την ενίσχυση βοήθησε η ανάπτυξη της ΕΠΣ, που με το σχέδιο «Gencher-Colombo»¹⁰ το 1981 εντάθηκε η σημασία του ρόλου της (Weiler, 1983). Όμως για άλλη μία φορά φάνηκε πόσο φοβούνταν τα κράτη να παραχωρήσουν μέρη της κυριαρχίας τους σε ένα υπερεθνικό θεσμό. Το σχέδιο πρότεινε την κωδικοποίηση

⁸ Η «Έκθεση Davignon» έλαβε το συμβολικό αυτό όνομα από τον πρόεδρο της Επιτροπής η οποία μελέτησε τους τρόπους ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας και συνέταξε την Έκθεση.

⁹ Η ΕΠΣ είχε διακυβερνητικό χαρακτήρα, επηρεασμένη από την Γκωλική πολιτική σκέψη για τις διεθνείς σχέσεις.

¹⁰ Το σχέδιο Genscher-Colombo ή αλλιώς το Προσχέδιο Ευρωπαϊκής Πράξης (Draft European Act), εμπνευσμένο από τον Γερμανό ΥΠΕΞ Genscher και τον Ιταλό ΥΠΕΞ Colombo, απεστάλη ως επιστολή στα κράτη-μέλη και παρουσιάστηκε επίσημα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το 1981. Έθιγε την αναποτελεσματικότητα των θεσμών στο να ακολουθήσουν τις προκλήσεις της εποχής και πρότεινε μετριοπαθείς τρόπους επίλυσης, κυρίως στον οικονομικό τομέα (Weiler, 1983). Αποτέλεσε τη βάση για την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη του 1987.

της ΕΠΣ, έτσι ώστε να μπορούν να υλοποιηθούν όλα όσα λεγόταν για την Ευρωπαϊκή Ασφάλεια για δεκαετίες. Πολλοί αμφισβητούσαν την κωδικοποίηση αυτή, φοβούμενοι ότι αντιβαίνει της συμμετοχής των κρατών στο ΝΑΤΟ (Κοππά, 2017). Γενικώς, η συζήτηση για τη σχέση ΝΑΤΟ και Ευρωπαϊκής αμυντικής πολιτικής ταλανίζει μέχρι και τις μέρες μας τις πολιτικές ελίτ, αλλά και την ακαδημαϊκή κοινότητα.

Για μία ολόκληρη δεκαετία, η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία υποκαθιστούσε την κοινή πολιτική που αργότερα θα αποτελούσε πυλώνα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Η λειτουργία της ΕΠΣ χαρακτηρίστηκε άτυπη, καθώς δεν ήταν κωδικοποιημένη σε συνθήκη όπως έγινε αργότερα με την ΚΕΠΠΑ στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (Πασσάς, 2007). Η έκθεση του Βέλγου πρωθυπουργού Tindemans το 1976¹¹, απετέλεσε βάση για την εξέλιξη της ΕΠΣ και την προβολή προτάσεων που τελικώς ελήφθησαν σοβαρά υπ' όψιν ύστερα περισσότερο από μία δεκαετία, με τη Συνθήκη του Maastricht (Sidjanski, 1999). Παράλληλα, το 1984, η Διακήρυξη της Ρώμης επανενεργοποιεί τη ΔΕΕ, επιτρέποντας της να λειτουργεί παράλληλα με το ΝΑΤΟ, καλύπτοντας όμως τυχόν ανάγκες επί ευρωπαϊκού εδάφους, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι απειλείται η δράση του ΝΑΤΟ (Παρίσης, 2010).

¹¹ Η έκθεση Tindemans συντάχθηκε από τον Βέλγο πρωθυπουργό Leo Tindemans και κατατέθηκε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 1976 με σκοπό την εκτίμηση και ανάλυση των συνθηκών και των προκλήσεων της εποχής, και το πώς επηρεαζόταν η Κοινότητα από τις εξελίξεις αυτές. Στις πρώτες κίολας σελίδες δίνει βάρος στην εξωτερική πολιτική των κοινοτήτων και στη θέση της ΕΟΚ στη διεθνή σκακιέρα (Tindemans, 1976).

Κεφάλαιο δεύτερο

Από την «Κοινότητα» στην «Ένωση»

2.1 Από την «άτυπη συνεργασία» στην κοινή πολιτική

Το 1987, υπογράφεται η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, όπου συνενώθηκαν οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες με την ΕΠΣ κι έτσι υπήρξε νομικό πλαίσιο στο οποίο διαμορφωνόταν ο δεσμευτικός (binding) χαρακτήρας της. Η ΕΠΣ δεν ήταν πλέον ένα άτυπο όργανο, με περιορισμένη και επιλεκτική συμμετοχή των κρατών μελών της Κοινότητας, αλλά μία κοινώς αποδεκτή και νομικώς δεσμευτική για τα κράτη (Sidjanski, 1999). Το βήμα αυτό είναι θεμελιώδες ως προς τη διαδικασία της εμβάθυνσης, καθώς στηλιτεύει την όλο και πιο στενή συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Μπορεί να συνεχίστηκε η διακυβερνητική εφαρμογή της ΕΠΣ, όμως αυτό δεν στάθηκε ως εμπόδιο στη σταδιακή μεταμόρφωση της σε ένα σημαντικό στοιχείο της ύπαρξης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, θέτοντας τη βάση για την υπερεθνική λειτουργία της.

Αφού η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία έγινε και θεσμικά πραγματικότητα, το ίδιο έτος, επανακαθορίστηκαν και οι σκοποί της ΔΕΕ με την Πλατφόρμα της Χάγης¹². Τα γεγονότα μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου το 1989 και την επανένωση της Γερμανίας, άλλαξαν τον τρόπο με τον οποίο εκλάμβαναν την ιδέα της ασφάλειας τα κράτη-μέλη της ΕΕ. Το ζήτημα της άμυνας και της ασφάλειας της Ευρώπης στο μέλλον απασχόλησε ιδιαίτερα τους μελετητές αλλά και τους υπευθύνους χάραξης πολιτικής των κρατών-μελών. Δεν υπήρξε κάποια αναθεωρητική ή συμπληρωματική πράξη όταν συνέβη η επανένωση, κυρίως για να μην επιβραδυνθεί η διαδικασία της εμβάθυνσης. Όμως τα πράγματα επηρεάστηκαν και από την πτώση της ΕΣΣΔ το 1991, όπου πλέον ο κίνδυνος από την ανατολή εξαλείφθηκε.

Οι Ευρωπαίοι πλέον δεν είχαν την απόλυτη ανάγκη σχηματισμού ανεξάρτητης αμυντικής ισχύος, οπότε το σχέδιο αυτό τέθηκε σε παύση, καθώς τα κράτη στράφηκαν και πάλι προς το ΝΑΤΟ για την επίτευξη της συλλογικής ασφάλειας (Κοππά, 2017). Πολλοί μελετητές στάθηκαν υπέρ της άποψης ότι εφόσον εξαλείφθηκε η απειλή της ΕΣΣΔ, είχαν υπερισχύσει η Δύση και οι ΗΠΑ και έτσι είχε επέλθει «το τέλος της

¹² Η «Πλατφόρμα της Χάγης» ή αλλιώς «Πλατφόρμα για τα Συμφέροντα της Ευρωπαϊκής Ασφάλειας» κοινοποιήθηκε και υιοθετήθηκε από τα συμβαλλόμενα μέρη τον Οκτώβριο του 1987, θέτοντας τις προτεραιότητες των Ευρωπαίων όσον αφορά την Ευρωπαϊκή Ασφάλεια. Σκοπός ήταν η παραδοχή της ενίσχυσης του ρόλου της Δυτικής Ευρώπης στη διατήρηση της ισορροπίας δυνάμεων στην Ευρωπαϊκή ήπειρο (Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe (CVCE), 2015).

ιστορίας» (Fukuyama, 1992), θα ακολουθούσε και η λήξη του Βορειοατλαντικού συμφώνου (Υφαντής, 2007). Ωστόσο, η πρόβλεψη τους κατέστη λανθασμένη, καθώς δεν έλαβαν υπόψιν την εξαιρετική προσαρμοστικότητα της συμμαχίας αυτής στις περιπτώσεις διαχείρισης κρίσεων και την ελπίδα και προοπτική για διεύρυνση προς τα κράτη που βρισκόταν στη σφαίρα επιρροής της ΕΣΣΔ αλλά επιθυμούσαν απομάκρυνση από το παρελθόν τους μετά την πτώση αυτής (Υφαντής, 2007). Το NATO άφησε πίσω την απειλή και επικεντρώθηκε στους νέους κινδύνους που εμφανίστηκαν στη μεταψυχροπολεμική περίοδο, όπως τα πυρηνικά όπλα, τα ασταθή κράτη κλπ (Κουλουμπής, 2001). Ως γνωστόν, πολλά από τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης κατάφεραν να ενταχθούν στην Ευρωπαϊκή Ένωση και αργότερα στο NATO.

Το 1992, υπεγράφη η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (Συνθήκη του Maastricht), όπου καθιερώθηκε η αρχή της εγγύτητας των κρατών και των λαών (Ντάλης Σ. , 2020), καθώς και τις έννοιες της ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη. Η νέα αυτή Συνθήκη εισήγαγε τους τρεις πυλώνες της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, οι οποίοι ήταν ο κοινοτικός πυλώνας, δηλαδή οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες, η ΚΕΠΠΑ και ο Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης. Στους πυλώνες αυτούς στηριζόταν ολόκληρο το οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες η λήψη αποφάσεων γινόταν με τον κοινοτικό τρόπο ενώ στους άλλους δύο πυλώνες με διακυβερνητικά μέσα. Όμως μέσα από τη λειτουργία των πυλώνων αναδείχθηκε η σημασία της συνοχής και των κοινών δράσεων των κρατών-μελών.

Με τη Συνθήκη του Maastricht αντικαταστάθηκε και η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία (ΕΠΣ) από την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ). Η θέσπιση αυτής της κοινής πολιτικής επηρεάστηκε από το διεθνές σύστημα της εποχής και τις ανάγκες οι οποίες εμφανίστηκαν μετά τα γεγονότα της πτώσης της ΕΣΣΔ και της αναταραχής στη Γιουγκοσλαβία, η οποία τελικώς διαλύθηκε, αφήνοντας στη θέση της νέα κράτη, με νέα αιτήματα και νέο ρόλο στην περιοχή. Η ανετοιμότητα και εν συνεχεία η αποτυχία της ΕΕ να αντιμετωπίσει τις εξελίξεις και τις προκλήσεις εξωτερικής πολιτικής στην περιφέρεια της οδήγησε σε περαιτέρω κινήσεις τόνωσης του αμυντικού τομέα (McCormick, 2011).

Στο κείμενο της Συνθήκης του Maastricht εμφανίζεται για πρώτη φορά η κωδικοποιημένη συσχέτιση της ΔΕΕ με τις Κοινότητες, πλέον Ευρωπαϊκή Ένωση, ζητώντας τη διεύρυνση των καθηκόντων της, έτσι ώστε «να εφαρμόζει τις αποφάσεις και τις δράσεις της Ένωσης που έχουν επιπτώσεις στον τομέα της άμυνας...» (Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, αρ.14 παρ.2, 1992). Κατά τη διάρκεια του ίδιου έτους,

πραγματοποιήθηκε η Σύνοδος Κορυφής της Βόννης, όπου τα κράτη-μέλη της ΔΕΕ προχώρησαν στη Διακήρυξη του Petersberg¹³, επιτρέποντας και σε άλλα κράτη της ΕΕ να προσχωρήσουν στη ΔΕΕ ή να λάβουν μέρος ως παρατηρητές (Παρίσης, 2010). Την ιδιότητα του πλήρους μέλους της ΔΕΕ κατείχαν τα δέκα από τα έντεκα κράτη-μέλη της ΕΕ και του NATO, με εξαίρεση τη Δανία¹⁴. Όσα κράτη δεν ήταν μέλη στο NATO, έγιναν απλώς παρατηρητές και όσα κράτη ήταν μόνο μέλη του NATO, έλαβαν την ιδιότητα του συνδεδεμένου μέλους. Τα κράτη που βρισκόταν υπό το καθεστώς του υποψήφιου μέλους της ΕΕ, χαρακτηρίστηκαν ως «συνδεδεμένοι εταίροι» (Κοππά, 2017).

Το 1996, στη Σύνοδο του NATO στο Βερολίνο, τέθηκαν τα θεμέλια για την Ευρωπαϊκή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας (ΕΠΑΑ). Κατά τη διάρκεια της Συνόδου, υιοθετήθηκε η ιδέα της Ευρωπαϊκής Ταυτότητας Ασφάλειας και Άμυνας (ESDI)¹⁵, η οποία οδήγησε στην εξέλιξη των Συνδυασμένων Μικτών Δυνάμεων Επιχειρήσεων (CJTF). Η Σύνοδος του Βερολίνου ήταν υψίστης σημασίας για τον καθορισμό του ρόλου των ΗΠΑ στην Ευρώπη, καθώς και για τις «προοπτικές της αυτόνομης ευρωπαϊκής ασφάλειας άμυνας» (Υφαντής, 2007). Έγινε μία σημαντική προσπάθεια συνεργασίας των τριών κατηγοριών χωρών, δηλαδή των κρατών-μελών της ΔΕΕ, εκείνων που ήταν μόνο κράτη-μέλη της ΕΕ και εκείνων που ήταν μόνο κράτη-μέλη του NATO.

Γενικώς η προαγωγή των ευρωπαϊκών αμυντικών σκοπών μέσω αυτού του σχήματος θύμιζε συνταγή για αποτυχία. Η ΔΕΕ δεν ήταν ένας ισχυρά θεμελιωμένος και συνεκτικός οργανισμός, ο οποίος μπορούσε να σηκώσει το βάρος των διαφωνιών και της οργάνωσης μίας τέτοιας κίνησης. Δεν μπορούσε να ενώσει τους ευρωπαϊστές¹⁶ και τους ατλαντιστές¹⁷, οι οποίοι επικεντρωνόταν κυρίως τα εθνικά συμφέροντα των κρατών τους, υποστηρίζοντας είτε την ενίσχυση της Ευρωπαϊκής Άμυνας, είτε την

¹³ Η Υπουργική Δήλωση της ΔΕΕ στο Petersberg της Γερμανίας τον Ιούνιο του 1992, οδήγησε στην εκκίνηση της διαδικασίας αποστολών με σκοπό τη διαχείριση κρίσεων στην περιφέρεια της Ευρώπης.

¹⁴ Τα κράτη-μέλη της ΕΕ με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ ήταν 12. Η Γαλλία ήταν το μόνο κράτος από αυτά που δεν ήταν και κράτος-μέλος του NATO, καθώς αποχώρησε από το στρατιωτικό μέρος του NATO το 1966 επί προεδρίας Charles De Gaulle

¹⁵ Δημιουργήθηκε για να ενισχύσει τη διατλαντική συνεργασία, καθώς και την συμμετοχή της Ευρώπης σε θέματα ασφάλειας. Κύριος στόχος της ESDI ήταν η προετοιμασία των επιχειρήσεων της ΔΕΕ και παράλληλα της ΔΕΕ με το NATO και η ανάπτυξη της συνεργασίας στο πλαίσιο του NATO, αλλά με ηγεσία της ΔΕΕ.

¹⁶ Κράτη όπως η Γαλλία και η Γερμανία, που πίστευαν στη δημιουργία ευρωπαϊκής άμυνας.

¹⁷ Κράτη όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Πορτογαλία και κάποια κράτη της Ανατολικής Ευρώπης που πίστευαν ότι η άμυνα πρέπει να εξαρτάται από το NATO.

παραμονή της παρουσίας του NATO (Baykara, 2021). Η απουσία μιας κεντρικής αρχής δημιουργούσε αρκετά προβλήματα και σε πολλά επίπεδα, ειδικά όσον αφορά τη χάραξη πολιτικής (McCormick, 2011). Όπως χαρακτηριστικά είχε ρωτήσει ο Henry Kissinger τη δεκαετία του '70 όντας Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ «ποιον θα καλέσω αν θέλω να μιλήσω με την Ευρώπη;». Πριν το 2007, η ερώτηση αυτή δεν είχε απάντηση. Ψάχνοντας λοιπόν για σύγκλιση απόψεων και συμφερόντων, τελικώς δεν βρέθηκε κοινό σημείο αναφοράς. Για το λόγο αυτό ο οργανισμός της ΔΕΕ έμεινε και σχετικά ανενεργός (Schmidt, 2003).

2.2 Η ΚΕΠΠΑ ως πυλώνας της ΕΕ

Πέντε χρόνια αργότερα από το Μάαστριχτ, υπεγράφη η Συνθήκη του Άμστερνταμ, όπου ο ρόλος της ΚΕΠΠΑ ενισχύθηκε. Υπήρχαν όμως κωλύματα όσον αφορά τη λήψη αποφάσεων. Μπορεί με την έγκριση κοινών δράσεων μέσω ειδικής πλειοψηφίας από το Συμβούλιο η διαδικασία λήψης αποφάσεων να βελτιώθηκε (Στεφάνου, 1997), όμως η εκ περιτροπής προεδρία του Συμβουλίου δυσχέραινε τη διαφάνεια των διαδικασιών. Η «βρυξελλοποίηση»¹⁸ (Πασσάς, 2007) της ΚΕΠΠΑ με την εκ νέου κωδικοποίηση του δεύτερου πυλώνα, οδήγησε σταδιακά στην πλέον ενοποιημένη δράση των κρατών-μελών στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής. Υπήρξε ένας σαφής προσδιορισμός της πορείας και των στόχων της ΚΕΠΠΑ σε όλους τους τομείς (Ιωακειμίδης, Η Συνθήκη του Άμστερνταμ, 1998).

Με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ υπήρξαν πιο ξεκάθαρες αναφορές στην άμυνα και ειδικότερα στο στρατιωτικό κομμάτι. Η ΕΕ ήταν πλέον ικανή να προβαίνει σε δράσεις, με στόχο τη διαχείριση κρίσεων με στρατιωτικά και μη μέσα (Ντάλης Σ. , 2020). Υπήρξαν πολλές τέτοιες δράσεις, ειδικότερα εκείνες του «Petersberg»¹⁹, οι οποίες είχαν κυρίως χαρακτήρα προληπτικό και διατήρησης της ειρήνης και οι οποίες ήταν θεσμοθετημένες πια στη Συνθήκη του Άμστερνταμ. Εδώ είναι εξαιρετικά σημαντικό να αναφερθούμε στο γεγονός ότι μετά την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης,

¹⁸ Ο όρος «βρυξελλοποίηση» εκφράζει την ανάδειξη των Βρυξελλών ως κέντρου λήψης αποφάσεων και ως μέρος βάσης του εξελισσόμενου υπερεθνικού συστήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μέσω της «βρυξελλοποίησης», η Ευρωπαϊκή Ένωση χαρακτηρίζεται «ως αυτοτελής οντότητα, δίχως να υποκαθιστά το εθνικό κράτος-μέλος» (Πασσάς, 2007).

¹⁹ Οι αποστολές αυτές έλαβαν το συμβολικό αυτό όνομα από τις διασκέψεις που συνέβησαν στο Petersberg το 1992 και χωριζόταν σε τρεις κατηγορίες: «ανθρωπιστικές και επιχειρήσεις διάσωσης, επιχειρήσεις μάχινων μονάδων σε διαχείριση κρίσεων και επιχειρήσεις διατήρησης της ειρήνης» (Κοππά, 2017).

υπήρξε μεγάλη συμμετοχή των χωρών της μέσω των συλλογικών αμυντικών δράσεων στις ειρηνευτικές αποστολές του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών στην περιφέρεια της. Ωστόσο η λειτουργία της ΔΕΕ παρέμενε ισχνή και χωρίς ιδιαίτερο αντικείμενο. Έξι χώρες οι οποίες απάρτιζαν την άτυπη ομάδα των πλέον ένθερμων υποστηρικτών της ΚΕΠΠΑ (Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Ισπανία, Ιταλία, Λουξεμβούργο), κατέθεσαν το 1997 πρόταση για συγχώνευση της ΔΕΕ με την ΕΕ σταδιακά (Ιωακειμίδης, Η Συνθήκη του Άμστερνταμ, 1998). Ο Helmut Schmidt υποστήριξε την ιδέα αυτή μέχρι τέλους, πιστεύοντας στην ευρωπαϊκή κοινή άμυνα, χωρίς να αρνείται την αμερικανική παρουσία στην Ευρώπη λόγω αδυναμιών (Schmidt, 2003). Η πρόταση αυτή παρέμεινε στο στάδιο των διαπραγματεύσεων, καθώς το Ηνωμένο Βασίλειο και οι Βόρειες Χώρες είχαν αμφιβολίες ως προς τον πλήρη αμυντικό έλεγχο από την ΕΕ. Αντίθετα, υποστήριζαν την καλύτερη συνεργασία της ΔΕΕ και της ΕΕ, με τις δράσεις και τις λειτουργίες της ΔΕΕ να ελέγχονται από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Χαρακτηριστικά, το Ηνωμένο Βασίλειο είχε ισχυρές ενστάσεις, επειδή πίστευε ότι η προαγωγή της νατοϊκής παρουσίας στην Ευρώπη προάσπιζε σημαντικά την ευρωπαϊκή άμυνα. Επίσης δεν υποστήριζε τη συγκέντρωση εξουσιών στο Συμβούλιο και την ενίσχυση της θεσμοποίησης της ΚΕΠΠΑ (Ιωακειμίδης, Η Συνθήκη του Άμστερνταμ, 1998).

Τα ευρωπαϊκά κράτη άρχισαν να αποδέχονται τη μοίρα τους και να συνειδητοποιούν ότι δεν θα μπορούσαν να έχουν ένα ξεχωριστό ευρωπαϊκό στρατό και ότι πάντοτε θα βρίσκονται υπό την καθοδήγηση και τον έλεγχο των ΗΠΑ. Το 1998 προέκυψε η πρωτοβουλία του Saint Malo, η οποία θεωρείται ως ο προπομπός της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Άμυνας και Ασφάλειας (ΕΠΑΑ). Το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γαλλία, μέσω διασκέψεων πέτυχαν τη Διακήρυξη του Saint Malo, όπου προτάθηκε η ιδέα για αμυντική οργάνωση υπό την αιγίδα της ΕΕ και όχι του ΝΑΤΟ. Η κίνηση αυτή από την πλευρά του Ηνωμένου Βασιλείου εξέπληξε τους εταίρους της χώρας στην ΕΕ, καθώς για πρώτη φορά έκανε ένα βήμα μπροστά οικειοθελώς προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Ο Tony Blair όντας πρωθυπουργός της Βρετανίας τόνισε ότι η σύγχυση που επικρατούσε όσον αφορά τον αμυντικό τομέα και τις κοινές δράσεις έδειχνε αστάθεια και αδυναμία, οπότε έπρεπε να υπάρξει σύμπνοια και οργάνωση από την πλευρά των κρατών-μελών (Mathiopoulos & Gyarmati, 1999).

Οι Ευρωπαίοι πείστηκαν ότι χρειαζόταν πραγματικά μία κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική άμυνας και ασφάλειας ιδιαίτερα μετά την υιοθέτηση του ευρώ ως κοινού νομίσματος (Mathiopoulos & Gyarmati, 1999). Η νομισματική περιοχή που θα δημιουργείτο το 1999, θα ήταν κάτι πρωτοφανές, οπότε σίγουρα χρειαζόταν την

ΚΕΠΠΑ και την ΕΠΑΑ στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, καθώς όλα αυτά τα συστατικά είναι αλληλένδετα ώστε να επιτύχει το εγχείρημα. Ο πόλεμος του Κοσσοβού ήταν άλλος ένας καταλυτικός παράγοντας που επηρέασε τη λήψη αποφάσεων και το σχεδιασμό της ΚΕΠΠΑ και της ΕΠΑΑ. Η Ευρώπη φάνηκε αδύναμη μπροστά στην υπερδύναμη των ΗΠΑ, οι οποίες υπερτερούσαν κατά πολύ και σε οργανωσιακό αλλά και σε επιχειρησιακό επίπεδο (Υφαντής, 2007). Οι στρατιωτικές δυνάμεις τους ήταν ξεκάθαρα μη συγκρίσιμες και το γεγονός ότι αντιμετώπιζαν συχνά πεδία πολέμου, καθιστούσαν τα στρατεύματα αποτελεσματικά και πειθαρχημένα. Εν αντιθέσει με τα περισσότερα ευρωπαϊκά στρατεύματα που δεν ήταν εκτεθειμένα σε συνθήκες πολέμου, αλλά είχαν συμμετάσχει κυρίως σε ειρηνευτικές αποστολές.

Έτσι, στη Σύνοδο Κορυφής του Ελσίνκι το 1999, έγινε μία εκτενής αναφορά στην ΕΠΑΑ και αλλά και στον «Πρωταρχικό Στόχο» (Headline Goal), τον οποίο θα δούμε παρακάτω. Η πρόταση ορισμού Headline Goal για την Ευρωπαϊκή Ένωση έγινε με σκοπό τη δυνατότητα ανάληψης διοικήσεως αποστολών «Petersberg» (Παρίσης, 2010). Ο «Πρωταρχικός Στόχος του Ελσίνκι», είχε ως στόχο την ενίσχυση του αμυντικού τομέα σε βάθος χρόνου τετραετίας (δηλαδή μέχρι το 2003) μέσω διάθεσης εθνικών στρατευμάτων στην ευχέρεια της ΕΕ, κάτι που δεν σήμαινε όμως δημιουργία «Ευρωπαϊκού Στρατού», απλά ήταν μία κίνηση περαιτέρω οργάνωσης και συντονισμού. Στην ουσία αποσκοπούσε στη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Δύναμης Ταχείας Αντίδρασης, που θα χρησίμευε ιδιαίτερα στην αντιμετώπιση κρίσεων στην περιφέρεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα συνέβαλαν εθελοντικά τα κράτη-μέλη με στρατεύματα, θα λειτουργούσε στο πλαίσιο των αποστολών τύπου «Petersberg» και θα διέθεταν ευρωπαϊκή αυτονομία ως προς τη διοίκηση, τον σχεδιασμό των επιχειρήσεων, τον εξοπλισμό και τις δομές από το ΝΑΤΟ. Υπολογιζόταν περίπου μία συνολική διάθεση 50.000-60.000 στρατιωτών, οι οποίοι θα βρισκόταν σε ετοιμότητα ανά πάσα στιγμή για διαχείριση κρίσης (Κοππά, 2017). Στο Συμβούλιο του Laeken το 2001, η Ένωση ανακοίνωσε ότι ήταν πλέον ικανή ανάληψης επιχειρήσεων διαχείρισης κρίσεων.

Για να ενεργοποιηθούν οι Συνδυασμένων Μικτών Δυνάμεων Επιχειρήσεις (CJTF), θα έπρεπε να ολοκληρωθεί η Συμφωνία Berlin Plus, η οποία στην ουσία εξασφάλιζε στις ευρωπαϊκές δυνάμεις πρόσβαση στις υποδομές του ΝΑΤΟ, όμως οι επιχειρήσεις θα είχαν ευρωπαϊκή διοίκηση. Η λειτουργία των CJTF είχε ως βάση τη δράση εντός του ΝΑΤΟ, αλλά με ευρωπαϊκή διοίκηση. Το ΝΑΤΟ δεν θα ένιωθε απειλή λόγω της ευρωπαϊκής αμυντικής δράσης, διότι οι αποστολές θα έπρεπε να λαμβάνουν

την έγκριση του συμβουλίου του NATO. Επίσης, μία ενισχυμένη αμυντική δύναμη στην Ευρώπη θα σήμαινε λιγότερες δαπάνες για τις ΗΠΑ, καθώς και λιγότερα στρατεύματα απασχολούμενα επί ευρωπαϊκής ηπείρου. Αυτό φυσικά και συνέφερε τις ΗΠΑ, διότι έτσι θα απελευθέρωνε στρατεύματα για να τα διαθέσει αλλού στον κόσμο και παράλληλα θα διατηρούσε την άσκηση ελέγχου και επιρροής στα ευρωπαϊκά κράτη (Mathiopoulos & Gyarmati, 1999). Η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν ήταν εκεί για να αναλάβει το αμυντικό κομμάτι. Αυτό προς το παρόν ήταν δουλειά της ΔΕΕ και της συνεργασίας με το NATO. Παρέμεινε λοιπόν ως ρυθμιστικός παράγοντας στην ΚΕΠΠΑ.

Τροχοπέδη σε αυτό το σχέδιο ήταν ένα εγγενές πρόβλημα, το Κυπριακό ζήτημα. Η Τουρκία που ήταν μέλος του NATO, αισθάνθηκε απειλή με την εφαρμογή αυτής της Συμφωνίας κι έτσι με κάθε μέσο προσπάθησε να ασκήσει αρνησικυρία. Η λύση στο ζήτημα δόθηκε το 2002, όπου συμφωνήθηκε να συμμετέχει αυτοδικαίως σε όλες τις αποστολές εκείνες που χρησιμοποιούν μέσα του NATO. Έως σήμερα, μόνο μία τέτοια αποστολή υπήρξε, η ALTHEA στο έδαφος της Βοσνίας (Κοππά, 2017).

2.3 Η λειτουργία της ΚΕΠΠΑ: η διάκριση της ΚΠΑΑ από τα άλλα σκέλη

Προχωρώντας στο millennium και στη Συνθήκη της Νίκαιας το 2001, η εμβάθυνση στο κομμάτι της οικονομίας και του εμπορίου προχωρούσε όλο και περισσότερο, αλλά το κομμάτι εκείνο της πολιτικής ένωσης βρισκόταν σε πρώιμο σημείο. Η μεγαλύτερη διεύρυνση στην ιστορία της ΕΕ συνέβη με την εισδοχή των κρατών της Ανατολικής Ευρώπης καθώς και της Κύπρου. Εντούτοις, δεν ήταν η μόνη θετική κίνηση προς την ενοποίηση. Με τη Συνθήκη της Νίκαιας έγινε πραγματικότητα η μετάθεση λειτουργιών από τη ΔΕΕ προς την ΕΕ, κάτι που συζητούσαν και σχεδίαζαν για αρκετά χρόνια τα κράτη-μέλη. Ομολογουμένως, δεν ήταν ομαλή η εδραίωση της ενισχυμένης συνεργασίας στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ.

Αρχικά, το Ηνωμένο Βασίλειο και τα Βόρεια Κράτη ήταν εξαιρετικά διστακτικά ως προς την επέκταση του πεδίου εφαρμογής της ΚΕΠΠΑ. Απασχόλησαν ιδιαίτερα τα ζητήματα του ελάχιστου αριθμού κρατών-μελών για τη συμμετοχή στη συνεργασία, η μέθοδος λήψης των αποφάσεων και βεβαίως ο τομέας της άμυνας. Τα δύο πρώτα ζητήματα επιλύθηκαν σχετικά πιο εύκολα σε αντίθεση με το τρίτο, όπου το Ηνωμένο Βασίλειο είχε την πιο στιβαρή αντίρρηση. Πίστευε ότι οποιοσδήποτε έλεγχος στρατιωτικών ζητημάτων θα υπονόμει τη θέση του NATO κι έτσι η ΕΕ έπρεπε να περιορισθεί στις κοινές δράσεις και θέσεις και στις αποστολές τύπου «Petersberg». Η

αντίρρηση αυτή του Ηνωμένου Βασιλείου επηρέασε και το κείμενο της Συνθήκης της Νίκαιας, όπου ρητά αναφέρεται η μη παρέμβαση της ΕΕ σε θέματα άμυνας. Αργότερα, τα κράτη κατάλαβαν ότι εφόσον υπάρχει μεγάλος βαθμός ετερογένειας στην ευρωπαϊκή οικογένεια, θα πρέπει να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο σύγκλησης των απόψεων και συμφερόντων των κρατών-μελών. Έτσι η ενισχυμένη συνεργασία εντός του δευτέρου πυλώνα της ΕΕ φάνηκε εν τέλει ως η κατάλληλη λύση του προβλήματος (Ιωακειμίδης, Η Συνθήκη της Νίκαιας και το Μέλλον της Ευρώπης, 2001).

Μεγάλο βήμα προς την ενοποίηση υπήρξε η κατάργηση των αναφορών στη ΔΕΕ στις διατάξεις της Συνθήκης της Νίκαιας, καθώς το εδάφιο ότι αποτελεί «αναπόσπαστο τμήμα της ανάπτυξης της Ένωσης» διαγράφεται ύστερα από πρόταση τεσσάρων χωρών, υπέρμαχων της ΚΕΠΠΑ. Η επίβλεψη των αποστολών διαχείρισης κρίσεων διαμοιράζεται μεταξύ του Συμβουλίου και της νέας Επιτροπής Πολιτικής και Ασφάλειας, η οποία λογοδοτεί στο Συμβούλιο (Ιωακειμίδης, Η Συνθήκη της Νίκαιας και το Μέλλον της Ευρώπης, 2001). Έτσι η ΕΕ πλέον εκτός από τον πολιτικό της χαρακτήρα, αποκτά και στρατιωτικό. Επιπροσθέτως, δημιουργήθηκαν τρία μόνιμα όργανα πολιτικού και στρατιωτικού χαρακτήρα: η Επιτροπή Πολιτικής και Ασφάλειας (PSC), η Στρατιωτική Επιτροπή της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUMC) και το Στρατιωτικό Επιτελείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUMS). Το Στρατιωτικό Επιτελείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι το μοναδικό σταθερό στρατιωτικό σώμα.

Η Συνθήκη της Νίκαιας καθόρισε τις αρμοδιότητές του που κυρίως επικεντρώνεται στη διαμόρφωση των αποστολών τύπου «Petersberg», αλλά και στον γενικότερο στρατηγικό σχεδιασμό (Toje, 2010). Επίσης, άλλες δύο δομές μεταφέρθηκαν από τη ΔΕΕ στην ΕΕ: το Δορυφορικό Κέντρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (SATCEN) και το Ινστιτούτο Μελετών Ασφαλείας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUISS) (Υφαντής, 2007). Άλλο ένα σημαντικό όργανο της ΕΠΑΑ είναι η Ευρωπαϊκή Δύναμη Ταχείας Επέμβασης (EU Rapid Reaction Force) και ο Πρωταρχικός Στόχος (The Headline Goal).

Ο πόλεμος του Αφγανιστάν, τα θλιβερά και τρομακτικά γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου του 2001 που τον ακολούθησαν, δημιούργησαν νέο πλαίσιο προκλήσεων και ο πόλεμος του Ιράκ το 2003 προκάλεσε αναταραχές στις ευρω-ατλαντικές σχέσεις. Οι «ισλαμιστές κατόρθωσαν να νικήσουν μία υπερδύναμη» (Παπασωτηρίου, 2018) στο Αφγανιστάν, η Al-Qaeda άνησε και ο αρχηγός τους Osama Bin Laden σχεδίαζε τη συντριβή των ΗΠΑ μέσω τρομοκρατικών επιθέσεων. Η κατάσταση που επικρατούσε ήταν άνευ προηγουμένου, με την Αραβική Άνοιξη να σαρώνει τη Μέση Ανατολή, τη

Βόρεια Αφρική και φυσικά να απειλεί τις ΗΠΑ. Έχοντας αντιμετωπίσει ήδη αναταραχές στα Βαλκάνια κατά τη δεκαετία του 1990 με την περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, η Ευρωπαϊκή Ένωση άρχισε να έχει δεύτερες σκέψεις για τις δράσεις της και τη συνεργασία της με το NATO. Είναι σίγουρο ότι αυτό το κλίμα επηρέασε κατά έναν μεγάλο βαθμό το σκεπτικό των κρατών-μελών της Ένωσης όσον αφορά τον αμυντικό τομέα. Η εμφάνιση νέων κινδύνων και απειλών πέρα των πολεμικών συρράξεων, κατέστησε σαφές ότι έπρεπε να υπάρξει βούληση για πραγματική συνεργασία ώστε να εξασφαλισθεί η συλλογική ασφάλεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης εγκαίρως και με όποιο μέσο χρειαζόταν (Κοππά, 2017). Σε καμία περίπτωση δεν έπρεπε να διακινδυνευθεί η ασφάλεια της περιοχής. Ήδη από το Συμβούλιο του Laeken το 2001, στο οποίο γεννήθηκε η ιδέα της «Συνταγματικής Συνθήκης» (Toje, 2010), είχαν συζητηθεί οι ελλείψεις που υπήρχαν στον αμυντικό τομέα στο πλαίσιο του Σχεδίου Δράσης Ευρωπαϊκών Ικανοτήτων (ECAP). Ειδικοί εμπειρογνώμονες πρότειναν λύσεις σε τομείς όπως τα Μη Επανδρωμένα Εναέρια Οχήματα (UAV), τις Δυνάμεις Ειδικών Επιχειρήσεων (SOF), την Καταστολή Εχθρικής Αεράμυνας (SEAD) κλπ. Σαν όργανο, είναι διακυβερνητικό, δεν έχει κάποιον επικεφαλής και είναι ανοιχτό σε όλα τα κράτη-μέλη της Ένωσης, όμως στην πορεία αποδείχθηκε αδύναμο και αναξιόπιστο (Υφαντής, 2007). Το ECAP είναι στην ουσία ο προπομπός της PESCO για την οποία θα μιλήσουμε στο επόμενο κεφάλαιο εκτενώς.

Το Δεκέμβριο του 2003, υιοθετήθηκε η Στρατηγική Ασφάλεια της ΕΕ κι έτσι το 2004 ιδρύθηκε ο Ευρωπαϊκός Αμυντικός Οργανισμός (EDA)²⁰, του οποίου επικεφαλής ήταν ο Υπουργός Εξωτερικών της ΕΕ και μέλη του διοικητικού του συμβουλίου οι Υπουργοί Άμυνας των κρατών-μελών, καθώς και ένας εκπρόσωπος από την Επιτροπή (Παρίσης, 2010). Οι αρμοδιότητες του EDA κατανέμονται σε πέντε διευθύνσεις: τη Διεύθυνση Έρευνας και Τεχνολογίας που αποσκοπεί στην ενίσχυση της αμυντικής τεχνολογίας, τη Διεύθυνση Βιομηχανίας και Αγοράς με αντικείμενο την ανταγωνιστικότητα της Ευρωπαϊκής αμυντικής αγοράς, τη Διεύθυνση Δυνατοτήτων με σκοπό την καθοδήγηση των κρατών για την επίτευξη των στόχων, τη Διεύθυνση Εξοπλισμών με αρμοδιότητα επί της συνεργασίας για τυποποίηση των ευρωπαϊκών εξοπλισμών και τέλος την Διεύθυνση Διοικητικού-Οικονομικού με αντικείμενο τη

²⁰ Η ίδρυση του συμφωνήθηκε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Θεσσαλονίκης τον Ιούνιο του 2003 στο πλαίσιο της συζήτησης για τη «Συνταγματική Συνθήκη». Ο Ευρωπαϊκός Αμυντικός Οργανισμός είναι ανοικτός προς όλα τα κράτη-μέλη της ΕΕ.

διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού και των πόρων του EDA. Ακόμα, το ίδιο έτος, ένας νέος «Πρωταρχικός Στόχος» τέθηκε από τα κράτη-μέλη.

Οι Υπουργοί Άμυνας της ΕΕ έθεσαν τον «Headline Goal 2010»²¹, ο οποίος προέβλεπε ότι τα κράτη-μέλη θα έπρεπε να είναι ικανά αντιμετώπισης κρίσεων μέχρι το 2010. Το σχέδιο έθετε ένα στόχο προς εκπλήρωση για περίπου κάθε έτος έως και το 2010, ξεκινώντας από την αμέσως επόμενη χρονιά, με στόχο τον ευρωπαϊκό στρατηγικό σχεδιασμό και την κάλυψη των ελλείψεων που ταλάνιζαν την ευρωπαϊκή άμυνα. Κύριος στόχος ήταν η δυνατότητα της ΕΕ να αντιμετωπίσει με άμεσα και ταχεία μέσα κρίσεις, με ίδια διοίκηση ή ως μέρος κάποιας μεγαλύτερης επιχείρησης (Παρίσης, 2010). Προέβλεπε επίσης την δημιουργία κάποιων οργάνων με αμυντικό χαρακτήρα, όπως η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξοπλισμών (ΕΑΑ) και την ανάπτυξη άλλων όπως η Ευρωπαϊκή Διοίκηση (ΕΑC) και του Στρατιωτικό Επιτελείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUMS).

Ο EDA είχε ως κύριο στόχο την εκπλήρωση του Headline Goal 2010, καθώς οι ιδρυτές του γνώριζαν πολύ καλά τις δυσκολίες προσαρμογής των κρατών-μελών σε ένα σχέδιο όπως αυτό, κυρίως λόγω της απόκλισης απόψεων και αμυντικών δυνατοτήτων. Δυστυχώς όμως για τα κράτη της Ένωσης, ακόμα και για τα πιο ισχυρά όπως η Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο, ήταν δύσκολο να ακολουθήσουν μία κούρσα αμυντικού εξοπλισμού, ώστε να εκπληρωθούν όλοι οι στόχοι που είχαν τεθεί για την Ευρωπαϊκή Άμυνα. Η σύγκριση των δυνατοτήτων και των αμυντικών δαπανών των ΗΠΑ έναντι εκείνων των πιο ικανών στρατιωτικά χωρών ήταν αδύνατη (Toje, 2010). Ο EDA, συνέβαλε αρκετά στην ανάπτυξη των στρατιωτικών δυνατοτήτων των κρατών-μελών της ΕΕ. Πολλές από τις πρωτοβουλίες που έλαβε έχουν αντίκτυπο μέχρι και στη σημερινή ΚΠΑΑ. Κάποια από τα κείμενα που συμφώνησαν οι Υπουργοί Άμυνας και υιοθέτησαν τα κράτη-μέλη και τα οποία βοήθησαν σταδιακά να δημιουργηθεί το πλαίσιο δράσης του οργανισμού είναι ο Κώδικας Συμπεριφοράς στις Αμυντικές Προμήθειες, η Στρατηγική για την Ευρωπαϊκή Αμυντική Τεχνολογική και Βιομηχανική Βάση, η Στρατηγική για την Αμυντική Έρευνα και Τεχνολογία, η Στρατηγική για την Ευρωπαϊκή Συνεργασία στους Εξοπλισμούς κ.α. (Παρίσης, 2010).

Όλα αυτά τα όργανα έχουν βοηθήσει σημαντικά στο σχεδιασμό και την εκτέλεση του σε αποστολές μικρής κλίμακας στο Κόσοβο, στην Ινδονησία στη Γεωργία στο Αφγανιστάν κ.α. Σημαντικότερη εξ αυτών ως προς το μέγεθος του

²¹ Έγινε πρόταση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στη Σύνοδο Κορυφής των Βρυξελλών το 2004.

απεσταλμένου προσωπικού ήταν η αποστολή στο Chad όπου έλαβαν μέρος 3.700 στρατιώτες το ερχόμενο από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η συμμετοχή ήταν ελπιδοφόρα, Δείχνοντας ότι τα κράτη-μέλη ήταν ευαισθητοποιημένα Όσον αφορά τις αποστολές διατήρησης της ειρήνης και διαχείρισης κρίσεων (Toje, 2010).

Το Ηνωμένο Βασίλειο από την πρώτη στιγμή είχε ενστάσεις όσον αφορά τη «διαρκώς στενότερη ένωση», καθώς ουδέποτε υποστήριξε την πολιτική ενοποίηση στον ίδιο βαθμό με τη Γαλλία και τη Γερμανία. Για το λόγο αυτό εναντιώθηκε στη «Συνταγματική Συνθήκη», η οποία ύστερα από επεξεργασία υπεγράφη το 2007 ως Συνθήκη της Λισαβώνας. Μία αδιαμφισβήτητη καινοτομία που επετεύχθη με τη νέα Συνθήκη είναι το γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση απέκτησε νομική προσωπικότητα²² κι έτσι μπορεί να δρα ως ένα Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου, να συνάπτει συνθήκες και συμφωνίες ως αυτοτελής οργανισμός (Κοππά, 2017) στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής και της πολιτικής ασφάλειας²³, χαρακτηριστικό καθαρά ομοσπονδιακό. Με τις διατάξεις της Συνθήκης της Λισαβώνας, οι τρεις πυλώνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης συγχωνεύτηκαν.

Η ΚΕΠΠΑ παρέμεινε διαχωρισμένη από την εξωτερική δράση της Ένωσης, εννοώντας τις Εξωτερικές Σχέσεις, το εμπόριο κλπ., κατέχοντας ένα κεφάλαιο στη ΣΕΕ²⁴, ενώ οι λοιποί τομείς την εξωτερικής δράσης της Ένωσης βρίσκονται σε διάταξη της ΣΛΕΕ²⁵ (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2007). Είναι φανερό ότι η αναποφασιστικότητα και η διστακτικότητα των κρατών όσον αφορά τον τομέα της άμυνας, επηρέασε το νομικό κείμενο της συνθήκης, καθώς δεν υπάρχει συγκεκριμένο πλαίσιο αναφοράς για την ευρωπαϊκή άμυνα. Η ΚΕΠΠΑ συνεχίζει να είναι ένας διακυβερνητικός θεσμός όπου τα κράτη-μέλη έχουν το δικαίωμα αποχής από κάποια δράση που για αυτά συνεπάγεται ως κάτι ευνοϊκό, που παράλληλα μπορεί να «σαμποτάρει μία κοινή δράση» (Τσαρδανίδης, 2016).

Με τη Συνθήκη της Λισαβώνας δόθηκε λύση στο πρόβλημα της εκ περιτροπής προεδρίας του Συμβουλίου, που δημιουργούσε κλίμα ανασφάλειας λόγω της υποτιθέμενης μη-διαφάνειας στις διαδικασίες. Η θεσμοθέτηση του Υπάτου Εκπροσώπου, και όχι Υπουργού Εξωτερικών της Ένωσης (Ιωακειμίδης, Η Συνθήκη

²² Άρθρο 47 ΣΕΕ

²³ Άρθρο 37 ΣΕΕ «Η Ένωση δύναται να συνάπτει συμφωνίες με ένα ή περισσότερα κράτη ή διεθνείς οργανισμούς στους τομείς που εμπίπτουν στο παρόν κεφάλαιο».

²⁴ Κεφάλαιο 2 ΣΕΕ «Ειδικές Διατάξεις Σχετικά με την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας»

²⁵ Μέρος Πέμπτο ΣΛΕΕ «Γενικές Διατάξεις για την Εξωτερική Δράση της Ένωσης»

της Λισσαβόνας, 2010), όπου έως και το 2007 ήταν ο Γενικός Γραμματέας του Συμβουλίου και έπειτα, μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λισσαβόνας, είναι ο αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η δημιουργία του Προέδρου του Συμβουλίου ήταν επίσης μία σημαντική κίνηση, η οποία βοήθησε στη σταθερότητα του θεσμού, καθώς η θέση αυτή είναι μόνιμη, δηλαδή δεν αλλάζει ανά εξάμηνο (Ντάλης Σ. , 2020). Ωστόσο, καμία άλλη δραματική αλλαγή δεν επήλθε στην ΚΕΠΠΑ η οποία να αλλάζει την υφή της λειτουργίας και της εφαρμογής της.

Με την Αναθεωρητική Συνθήκη, η Ευρωπαϊκή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας (ΕΠΑΑ) αντικαταστάθηκε από την Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας (ΚΠΑΑ) συμφωνήθηκε ως αναπόσπαστο κομμάτι της ΚΕΠΠΑ και έδωσε την ευκαιρία στα κράτη να συμμετέχουν με στρατιωτικά και μη μέσα σε αποστολές, διευρύνοντας τις δυνατότητες και τις αρμοδιότητες των αποστολών «Petersberg». Παρέμεινε όμως στη δράση εκτός των συνόρων της ΕΕ, δείχνοντας ότι υπάρχει «κοινή αμυντική πολιτική» αλλά όχι «κοινή άμυνα». Μια κοινή εξωτερική πολιτική κρατών υπό μία ατελή ένωση, επηρεάζεται άμεσα από το διεθνές σύστημα, τις ισορροπίες δυνάμεων και φυσικά από τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες της εποχής. Σε ποιο βαθμό όμως μπορούμε να χαρακτηρίσουμε πραγματικά «κοινή» αυτή την πολιτική, εφόσον δεν υπάρχει πολιτική ενοποίηση;

Η ΚΕΠΠΑ χρειαζόταν μία εμβάθυνση, παρόλο που ο χαρακτήρας της ΕΕ θεωρείτο αποκλειστικά ήπιας ισχύος (soft power). Ενώ πολλοί συζητούσαν και συζητούν ότι η ΕΕ πρέπει να αναλάβει έναν ισχυρό ρόλο στη διεθνή σκακιέρα, δεν έχει αναπτύξει την ΚΕΠΠΑ σε τέτοιο βαθμό ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί στις προκλήσεις (Τσαρδανίδης, 2016). Βέβαια, είναι αξιοσημείωτο να αναφέρουμε την πρώτη αυτόνομη ευρωπαϊκή επιχείρηση, την επιχείρηση «ATALANTA», η οποία ξεκίνησε τη δράση της το 2008 και είχε ως στόχο τον περιορισμό της πειρατείας από Σομαλούς στις ακτές της Σομαλίας και κοντά στη Διώρυγα του Σουέζ (Σιούσιουρας & Δαλακλής, 2016). Η πρώτη επιχείρηση έτυχε να είναι ναυτική. Κατ' επέκταση, η EUNAVFOR, μέχρι σήμερα, έχει επιτύχει την προστασία των υδάτων όπου εκτελούνται ανθρωπιστικές δράσεις, αντιδρά σε παράνομες δραστηριότητες που διεξάγονται κοντά στις ακτές της Σομαλίας, καθίσταται εργαλείο εφαρμογής της Ναυτικής Διπλωματίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και βοηθά στη σύλληψη και δίωξη των πειρατών (Eunavfor, 2021).

Δράσεις όπως αυτές που αναφέραμε, προβάλλουν την πρόθεση της ΕΕ για προβολή ισχύος, κυρίως για ειρηνευτικούς και ανθρωπιστικούς σκοπούς. Η διατήρηση

της ειρήνης και της ασφάλειας στην Ευρώπη και την περιφέρεια της διαφαίνεται να είναι πρωταρχικός στόχος της ΚΕΠΠΑ, έτσι ώστε να υπάρξει σταθερότητα και ανάπτυξη στο μέλλον. Διεξάγοντας αυτόνομες από το ΝΑΤΟ επιχειρήσεις, η ΕΕ αποκτά το θάρρος και την εμπειρία που χρειάζεται για να προχωρήσει στην εμβάθυνση του τομέα της Άμυνας, βλέποντας την «hard power» ως ένα ακόμα από τα διαθέσιμα εργαλεία προώθησης και εξασφάλισης των συμφερόντων της.

Κεφάλαιο τρίτο

Η γέννηση της PESCO

3.1 Η PESCO θεσμοθετείται, αλλά δεν υλοποιείται

Η ΚΠΑΑ που όπως ήδη αναφέραμε είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ΚΕΠΠΑ από τη Συνθήκη της Λισαβώνας και έπειτα, αποτέλεσε τη βάση στη οποία τα κράτη αποφάσισαν να συγκροτήσουν ένα θεσμό πιο οργανωμένο και πιο συγκεκριμένο από μία απλή κοινή πολιτική, όπως αναφέρεται και στις διατάξεις της ΣΣΕ. Έτσι, η Μόνιμη Διαρθρωμένη Συνεργασία (PeSCo) θεσμοθετήθηκε, δεσμεύοντας τα κράτη με μεγαλύτερη στρατιωτική ισχύ να αναλαμβάνουν και μεγαλύτερες υποχρεώσεις όσον αφορά την ασφάλεια και την άμυνα στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Παρίσης, 2010). Ακόμα, αναφέρεται πλέον ρητά στο κείμενο της Συνθήκης η περίπτωση της ενισχυμένης συνεργασίας, παρά τις αντιδράσεις κάποιων κρατών στο παρελθόν.

Στο πλαίσιο της Μόνιμης Διαρθρωμένης Συνεργασίας υπήρξε πρόταση της Γαλλίας²⁶ για τη διαμόρφωση ενός μπλοκ των κρατών-μελών, τα οποία είχαν τις μεγαλύτερες αμυντικές δυνατότητες, όπου κάθε κράτος θα έπρεπε να δαπανά το 2% του ΑΕΠ του στην άμυνα και να διαθέτει περίπου 10.000 στρατιώτες έτσι ώστε να σχηματιστεί μία δύναμη περίπου 60.000²⁷. Η δύναμη αυτή θα έπρεπε να είναι σε ετοιμότητα, ώστε να μπορεί να παρέμβει άμεσα όπου χρειαζόταν (Toje, 2010). Δεδομένης της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που προέκυψε την περίοδο 2008 και επηρέασε δραματικά τη ζώνη του ευρώ, οι στόχοι αυτοί ήταν σχεδόν αδύνατο να υλοποιηθούν, ειδικότερα από τις χώρες της Νότιας Ευρώπης που είχαν συμπεριληφθεί στο σχέδιο. Ακόμα και σε αυτή την περίοδο κρίσης, η ανισότητα στις αμυντικές δαπάνες μεταξύ ΗΠΑ και κρατών-μελών της ΕΕ είναι τεράστια. Το 2008 οι ΗΠΑ δαπανούν περίπου το 4% του ΑΕΠ ενώ τα κράτη-μέλη κατά μέσο όρο παραμένουν σταθερά κάτω του 2% (Toje, 2010). Τα στοιχεία δείχνουν ξεκάθαρα τις προτεραιότητες των Ευρωπαίων έναντι εκείνων των Αμερικανών και της διάθεσης της Ευρώπης ως προς την ιδέα της Κοινής Άμυνας.

Παρόλο που για αιώνες η πρωτοκαθεδρία της «hard power» βρισκόταν στην Ευρώπη, με ατέρμονες πολεμικές συρράξεις και αιματοχυσίες μεταξύ των μεγάλων

²⁶ Η πρόταση έγινε από τον Πρόεδρο Nicholas Sarkozy και τον Pierre Lellouche, υπεύθυνο άμυνας του κόμματος του Προέδρου.

²⁷ Οι χώρες που προτεινόταν ήταν 6, εξού και ο αριθμός της ενιαίας δύναμης.

δυνάμεων, η Ενωμένη Ευρώπη επιλέγει την «soft power», αποδεχόμενη τη μετατόπιση της ισορροπίας ισχύος δυτικά με πόλο τις ΗΠΑ. Πολλοί είδαν και βλέπουν αυτή την υποχώρηση της Ευρώπης από την άσκηση «σκληρής ισχύος» ως ήττα της και συζητούν αναζητώντας τρόπους αποτελεσματικής ενίσχυσης της αμυντικής ισχύος της ΕΕ. Αυτό συμβαίνει κυρίως με τα κράτη-μέλη της ΕΕ τα οποία δεν κατέχουν την ιδιότητα του μέλους του ΝΑΤΟ και αναζητούν τη συλλογική ασφάλεια σε έναν καθαρά ευρωπαϊκό φορέα.

Ένα επίσης μεγάλο βήμα στον τομέα της εμβάθυνσης είναι η ρήτρα αμοιβαίας συνδρομής²⁸ και η ρήτρα αλληλεγγύης²⁹, που σίγουρα ενισχύει τον τομέα της ασφάλειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Αφού αναφέραμε στα δύο προηγούμενα κεφάλαια την ιστορία και την αργή αλλά σταθερή εξέλιξη της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Κοινής Πολιτικής Άμυνας και Ασφάλειας, κυρίως για λόγους κατανόησης της σημασίας της κωδικοποίησης της ΚΕΠΠΑ και κατ' επέκταση της PESCO, θα εμβαθύνουμε στο σχηματισμό, το ρόλο και τις δράσεις αυτού του οργάνου που θεσμοθετήθηκε με τη Συνθήκη της Λισαβώνας το 2007.

Η σύσταση Μόνιμης Διαρθρωμένης Συνεργασίας (PESCO) αναφέρεται ρητά στο άρθρο 42 της ΣΕΕ³⁰ και άρθρο 46 ΣΕΕ όπου καθορίζεται ο τρόπος ένταξης ενός κράτους στο καθεστώς της PESCO, ο τρόπος λήψης αποφάσεων και φυσικά τα βασικά στοιχεία λειτουργίας του θεσμού. Επίσης, στο Πρωτόκολλο 10 της Συνθήκης της Λισαβώνας ορίζεται ότι τα κράτη συμφώνησαν έχοντας λάβει υπόψη τα άρθρα 42 και 46 ότι η PESCO είναι ανοικτή προς όλα τα κράτη-μέλη της Ένωσης, θα πρέπει έως και το 2010 (έναν χρόνο μετά την εκκίνηση ισχύος της Συνθήκης της Λισαβώνας) να είναι σε ετοιμότητα ως προς τη λειτουργία της και ότι ο ΟΗΕ θα είχε τη δυνατότητα να ζητήσει την συμβολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε αποστολές (Ντάλης Σ., 2020). Στην πορεία θα δούμε ότι ο στόχος της σύστασης και της ετοιμότητας έως το 2010 δεν επετεύχθη. Η PESCO σαν όργανο άργησε πολύ να ιδρυθεί και να λειτουργήσει ακριβώς όπως ορίζουν τα νομικά κείμενα της ΣΕΕ. Υπήρξε ναι μεν συνεργασία των κρατών για πολλά έτη μέσω των άλλων οργάνων υπαγόμενων στην ΕΕ, μέσω των αποστολών

²⁸ Αναφέρεται στο άρθρο 42, παράγραφος 7 της ΣΕΕ.

²⁹ Αναφέρεται στο άρθρο 222 της ΣΛΕΕ

³⁰ Άρθρο 42, παράγραφος 6 «Τα κράτη μέλη που πληρούν υψηλότερα κριτήρια στρατιωτικών δυνατοτήτων και έχουν αναλάβει δεσμευτικότερες υποχρεώσεις στον τομέα αυτό, ενόψει των πλέον απαιτητικών αποστολών, θεσμοθετούν μόνιμη διαρθρωμένη συνεργασία στο πλαίσιο της Ένωσης. Η συνεργασία αυτή διέπεται από το άρθρο 46...»

«Petersberg» και μέσω των EU Battlegroups³¹, αλλά όχι στο πλαίσιο της Μόνιμης Διαρθρωμένης Συνεργασίας. Το πρόβλημα είναι ότι οι στόχοι που έθεσαν τα κράτη σιγά σιγά ξεκίνησαν να επιτυγχάνονται, χωρίς όμως να έχει ιδρυθεί ως θεσμός η PESCO. Γιατί συνέβη αυτό; Τί παρακώλυσε τη διαδικασία σύστασης και λειτουργίας της PESCO;

Όπως είδαμε, η Μόνιμη Διαρθρωμένη Συνεργασία για μεγάλο χρονικό διάστημα παρέμενε τα χαρτιά. Για να αντιληφθούμε τους λόγους για τους οποίους δεν ενεργοποιήθηκε η PESCO τόσο καιρό, περίπου μία δεκαετία, θα πρέπει να δούμε το πώς λειτουργούσαν τα κράτη όταν καλούνταν να συμμετέχουν σε αποστολές. Επειδή το κομμάτι της Κοινής πολιτικής Άμυνας και Ασφάλειας έχει διακυβερνητικό χαρακτήρα, το κάθε κράτος μπορούσε να αποφασίζει αν θα συμμετείχε στην κοινή δράση και με ποια μέσα. Πολλές φορές επίσης τα κράτη αποφάσιζαν να αναλάβουν αποστολές και επιχειρήσεις για να εξυπηρετήσουν τα δικά τους εθνικά συμφέροντα και όχι τόσο για την εξασφάλιση του κοινού καλού του γενικού συνόλου της ΕΕ (Ντάλης Σ., 2020). Το σχέδιο της ευρωπαϊκής άμυνας είχε μείνει ανενεργό, καθώς δεν υπήρχε κάποια ιδιαίτερη ανάγκη εξέλιξης του εντός των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

3.2 Η υλοποίηση της PESCO

Το σκηνικό άλλαξε μετά την επίκληση της ρήτρας αμοιβαίας συνδρομής του άρθρου 42 της ΣΕΕ από τη Γαλλία, όπου αναφέρεται ότι τα κράτη μέλη πρέπει να συμβάλουν όταν το κράτος που ενεργοποιεί τη ρήτρα, δέχεται επίθεση στο έδαφός του. Η ενεργοποίηση του άρθρου 42 ήταν μία κίνηση πολιτική από την πλευρά της Γαλλίας, μετά τα γεγονότα του Νοεμβρίου του 2015, οπότε δέχτηκε τρομοκρατική επίθεση με πολλά θύματα³². Στην ουσία αυτή η κίνηση της Γαλλίας επηρέασε την εξέλιξη της κοινής πολιτικής Άμυνας και Ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ένα μεγάλο βαθμό, διότι κατά κάποιον τρόπο υπήρξε μία μετατόπιση της ανάληψης και του πεδίου δράσης από το εθνικό επίπεδο στο υπερεθνικό. Παρατηρούμε λοιπόν ότι η διακυβερνητική Γαλλία, άκρως επηρεασμένη από τα γεγονότα της εποχής έκανε

³¹ «Το battle group είναι ο μικρότερος αυτόνομος στρατιωτικός επιχειρησιακός σχηματισμός που μπορεί να αναπτυχθεί και να συντηρηθεί στο θέατρο επιχειρήσεων...Πρόκειται για μία ειδικής μορφής δύναμη ταχείας αντίδρασης με προσωπικό 1.500 με 2.200» (Παρίσης, 2010).

³² Επιθέσεις στον συναυλιακό χώρο Bataclan και στο γήπεδο Saint Denis στις 13 Νοεμβρίου 2015.

στροφή προς τα υπερεθνικά όργανα. Κάτι που κινεί την περιέργεια είναι το γιατί η Γαλλία δεν επέλεξε να ενεργοποιήσει τις ρήτρες του βορειο-ατλαντικού συμφώνου ή τη ρήτρα του άρθρου 222 της ΣΛΕΕ. Αναλύοντας λοιπόν την κίνηση της βλέπουμε ότι επέλεξε να αποκλείσει από αυτή τη διαδικασία της ΗΠΑ, αλλά φυσικά και την Τουρκία, η οποία είναι κράτος μέλος του ΝΑΤΟ και ισλαμικό κράτος. Από την άλλη έδωσε μεγαλύτερο βάρος στην επίθεση που δέχθηκε και απέκλεισε ως ενδεχόμενο την ενεργοποίηση του άρθρου 222 της ΣΛΕΕ, όπου γίνεται αναφορά στη ρήτρα αλληλεγγύης. Αυτό έγινε διότι η ρήτρα αλληλεγγύης βασίζεται στην παροχή βοήθειας από την ΕΕ ως θεσμό προς το κράτος που έχει δεχθεί είτε τρομοκρατική επίθεση, είτε «φυσική ή ανθρωπογενή καταστροφή», ενώ η ρήτρα στη διμερή υποστήριξη μεταξύ ενός κράτους-μέλους της Ένωσης και του πληττόμενου κράτους (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2007). Η επίθεση μπορεί να μην ήταν σε στρατιωτικό επίπεδο, με συμβατικά μέσα, εντάσσεται όμως στις ασύμμετρες απειλές, όπου μη-κρατικοί δρώντες επιτίθενται στοχευμένα για να πλήξουν τον κρατικό στόχο τους. Οι επιθέσεις αυτού του τύπου έμελλαν να συνεχιστούν και να εξαπλωθούν και σε άλλες χώρες, όπως η Γερμανία και το Βέλγιο.

Την ίδια εποχή και άλλα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντιμετώπιζαν προκλήσεις Διαφορετικών ειδών το καθένα. Μία από τις βασικές προκλήσεις ασφαλείας που προέκυψε το 2015 ήταν το μεταναστευτικό - προσφυγικό ζήτημα που έπληξε κυρίως τη νοτιοανατολική Ευρώπη ιδιαίτερα την Ελλάδα (Spragnol, 2020). Οι μεταναστευτικές - προσφυγικές ροές εργαλειοποιήθηκαν από την Τουρκία και τον Erdoğan ως μέσο άσκησης εξωτερικής πολιτικής και πίεσης για επίτευξη δικών του στόχων τόσο στον οικονομικό τομέα, όσο και στο εσωτερικό της χώρας. Τα θέματα εσωτερικής κατανάλωσης άλλωστε είναι πάντα χρήσιμα για να αποσπάσει την προσοχή του λαού από τα εθνικά τους προβλήματα. Με το ξέσπασμα και την προσπάθεια αντιμετώπισης της κρίσης, έγινε για πρώτη φορά αναφορά στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. αυτό σήμαινε ότι η απειλή και η πρόκληση Δεν αφορούσε μόνο το κράτος το οποίο δεχόταν τις πιέσεις των μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών, αλλά και ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η αφύπνιση λοιπόν της ιδέας για την Ευρωπαϊκή άμυνα και τη συνεργασία των κρατών στον τομέα αυτό, οδηγεί σε περαιτέρω συζήτηση στους ευρωπαϊκούς κύκλους. Θετικά βήματα προς την υλοποίησή της PESCO ξεκίνησαν να γίνονται οι ευρωπαϊκοί θεσμοί κατέληξαν στη δημοσίευση του κειμένου της «Παγκόσμιας Στρατηγικής της ΕΕ» το 2016. Στο κείμενο αυτό αναφέρεται χαρακτηριστικά από την Ύπατη

Εκπρόσωπο της ΕΕ Federica Mogherini ότι για την Ευρώπη «η ήπια και η σκληρή ισχύς συμβαδίζουν» (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2016). Αυτό ήταν το εναρκτήριο λάκτισμα για την επανενεργοποίηση της διαδικασίας συγκρότησης της ευρωπαϊκής άμυνας και των διαπραγματεύσεων για την ίδρυση της PESCO. Λόγω των διαφοροποιήσεων μεταξύ των κρατών μελών όσον αφορά τις αμυντικές δαπάνες, η ίδρυση της PESCO έμοιαζε ο μόνος δρόμος για την επίτευξη κοινού σχεδίου Ευρωπαϊκής άμυνας.

Ένας παράγοντας ο οποίος ενίσχυσε διαδικασία προς την ίδρυση της PESCO, ήταν η απόφαση της Μεγάλης Βρετανίας να ενεργοποιήσει το άρθρο 50 της ΣΕΕ, ώστε να κινητοποιήσει τις διαδικασίες αποχώρησής της από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Για πρώτη φορά στα χρονικά κράτος Αποφάσισε να αποχωρήσει οικειοθελώς. ας μην ξεχνάμε ότι το άρθρο ήταν μία καινοτομία της συνθήκης της Λισαβόνας ύστερα από παρότρυνση του Ηνωμένου Βασιλείου για αλλαγές στη Συνταγματική συνθήκη. αυτό σήμαινε ότι η δημιουργία της PESCO και η περαιτέρω σύγκλιση του αμυντικού ευρωπαϊκού τομέα θα ήταν ευκολότερη δίχως τις βρετανικές αντιρρήσεις και αποκλίνουσες απόψεις. Άλλωστε, από τις αρχές της υλοποίησης της ευρωπαϊκής ενοποίησης κατά τη δεκαετία του '50, το Ηνωμένο Βασίλειο πάντοτε είχε ενστάσεις ως προς την πραγμάτωση της ενοποιητικής διαδικασίας και απόκλιση απόψεων, ειδικότερα με τη Γαλλία και τη Γερμανία. Θεωρούσε την Ευρώπη περισσότερο ως έναν «χώρο», παρά ως μία «δύναμη» (Ντάλης Σ. , 2020).

Η Γερμανία εξαρχής πίστευε στη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με όσο το δυνατό χαμηλότερα ενταξιακά κριτήρια, έτσι ώστε να προαχθεί η οικονομική ανάπτυξη και εξευρωπαϊσμός, ενώ από την άλλη η Γαλλία επιθυμούσε να επενδύσει στην εμβάθυνση και να κρατήσει τον κύκλο των συμμετεχόντων κρατών στην Ένωση μικρό (Ντάλης Σ. , 2020). Η γαλλογερμανική ηγεσία παρά τις διαφορές στο σκεπτικό για τη δομή της ΚΕΠΠΑ και τον τύπο ολοκλήρωσης της ΕΕ, συμφώνησαν στη σύσταση της PESCO, δημιουργώντας ένα πλαίσιο όπου και οι δύο τάσεις θα λειτουργούσαν εξισορροπητικά και θα επέτρεπαν στα κράτη να συμμετέχουν χωρίς αποκλεισμούς, με όσα μέσα διαθέτουν, αλλά σίγουρα με διάθεση για ανάπτυξη και εμβάθυνση της συνεργασίας στον αμυντικό τομέα. Στο ετήσιο Συνέδριο Ασφαλείας Μονάχου³³ τον Ιούλιο του 2017, η γαλλογερμανική ηγεσία πρότεινε στα υπόλοιπα

³³ Το Συνέδριο Ασφάλειας του Μονάχου είναι το κορυφαίο φόρουμ στον κόσμο για τη συζήτηση της διεθνούς πολιτικής ασφάλειας. Είναι ένας τόπος για διπλωματικές πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση των πιο καίριων ζητημάτων και προκλήσεων για την ασφάλεια του κόσμου (Munich Security Conference).

κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τη σύσταση της Μόνιμης Διαρθρωμένης Συνεργασίας (Zamarrira, 2020). Τα 25 από τα 28 κράτη-μέλη της ΕΕ αποφάσισαν να ενεργοποιήσουν το άρθρο 42 και 46 της ΣΕΕ, καθώς και το Πρωτόκολλο 10 και να συστήσουν Μόνιμη Διαρθρωμένη Συνεργασία. Έτσι η PESCO ξεκίνησε να λειτουργεί άμεσα. Η PESCO έχει χαρακτηριστεί ως η «ωραία κοιμωμένη» της Ευρωπαϊκής Ένωσης από αρκετούς, και ειδικότερα από τον Jean-Claude Juncker, όταν ανακοινώθηκε η ενεργοποίησή της³⁴, λόγω της ξαφνικής λειτουργίας της μετά από το λήθαργο σχεδόν μίας δεκαετίας.

Τα Ευρωπαϊκά κράτη διαθέτουν πολλά διαφορετικά οπλικά συστήματα, τα οποία είναι ασύμβατα μεταξύ τους και δημιουργούν προβλήματα στο συντονισμό των δυνάμεων και τον σχεδιασμό των επιχειρήσεων (Kennedy, 1989). Υπάρχει μεγάλος βαθμός αλληλοεπικάλυψης στον αμυντικό τομέα. Η PESCO έχει δομηθεί έτσι ώστε να ξεκινήσει από μεμονωμένα προγράμματα και την υλοποίησή τους και έναν καιρό να προχωρήσει σταδιακά σε άλλου τύπου δραστηριότητες, κατά τις οποίες τα κράτη θα δρουν συλλογικά για την ενίσχυση των δυνατοτήτων τους. Η εμβάθυνση της συνεργασίας θα σημαίνει δυνατότητα ανάληψης πιο απαιτητικών αποστολών και επιχειρήσεων, ώστε να παρέχεται όσο το δυνατόν υψηλότερος βαθμός ασφαλείας στα κράτη και τους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (PESCO). Προϋπόθεση για τη λειτουργικότητα και την αποτελεσματικότητα της κοινής Ευρωπαϊκής άμυνας είναι βεβαίως και τα κοινά οπλικά συστήματα. Στην ουσία η PESCO συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά των *Headline Goals* του 1999 και 2004 και λειτουργεί ως ένα θεσμικό πλαίσιο όπου θα επιτυγχάνονται οι στόχοι εξέλιξης της αμυντικής πολιτικής της Ένωσης και της συνεργασίας των κρατών-μελών επ' αυτής.

3.3. Η λειτουργία και η δράση της PESCO

Η PESCO καθίσταται ιδανικός χώρος ανάπτυξης της ευρωπαϊκής άμυνας με ελαστικά κριτήρια και ευελιξία ως προς τη συμμετοχή σε επιχειρήσεις και προγράμματα. Υπάρχουν πολλά Κράτη που έχουν μέχρι σήμερα προτιμούν να έχουν ως κύριο φορέα ασφαλείας το NATO όπως η Πολωνία και τα Βαλτικά κράτη και άλλα που απέχουν από αυτό όπως η Σουηδία και η Φινλανδία διατηρώντας καθεστώς *non-alignment*, προτιμώντας ευρωπαϊκή κλήση στην άμυνα και την ασφάλεια. Οι λόγοι

³⁴ Ανάρτηση του J.C. Juncker στο Twitter στις 11 Δεκεμβρίου 2017

φυσικά είναι πολλοί. Η Πολωνία και τα Βαλτικά κράτη βρισκόταν υπό τη σφαίρα επιρροής της Σοβιετικής Ένωσης και μετά την πτώση της, έκαναν άμεσα αίτηση ένταξης τόσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και στο NATO. Επιθυμούσαν την αλλαγή της πολιτικής καθώς και την προστασία της εθνικής της κυριαρχίας τους από την απειλή της Ρωσίας. Από την άλλη πλευρά η Σουηδία και η Φινλανδία, ακολουθώντας σύμφωνα με πολλούς ερευνητές το θεωρητικό μοντέλο της Βόρειας Ισορροπίας³⁵, μένουν παραδοσιακά εκτός του NATO και για αυτό στρέφονται σε μία ευρω-κεντρική αμυντική πολιτική. Οι ένοπλες δυνάμεις τους πραγματοποιούν ασκήσεις σε συνεργασία με τις δυνάμεις του NATO, υπογράφουν συμφωνίες, αλλά πάντοτε ως συνεργαζόμενα κράτη και όχι ως μέλη. Μάλιστα έχει ειπωθεί ότι εάν τελικώς λάβουν την απόφαση να ενταχθούν στο NATO οι δύο αυτές χώρες θα ενταχθούν ταυτόχρονα, πράγμα που θα αργήσει πολύ λόγω των παλαιότερων δηλώσεων από την πλευρά της Ρωσίας. Πολλάκις έχει ειπωθεί από τη ρωσική πλευρά ότι εάν η Φινλανδία ενταχθεί στο NATO θα το θεωρήσει *casus belli*, διότι θα αισθάνεται την αμερικανική απειλή ακριβώς στα σύνορα της. Προφανώς η Ρωσία δεν επιθυμεί νατοϊκές βάσεις στον φινλανδικό κόλπο, ούτε παρουσία νατοϊκών στρατευμάτων στα σύνορα Φινλανδίας-Ρωσίας τα οποία έχουν πολλές εκατοντάδες χιλιόμετρα μήκος.

Για το λόγο αυτό η ιδέα μιας καθαρά Ευρωπαϊκής αμυντικής δύναμης θεωρείται πιο κοντά στα συμφέροντα αυτών των δύο Βορείων Κρατών από ότι η ένταξη στο NATO. Στην ουσία δεν μιλάμε ούτε για την περιβόητη ουδετερότητα, που πλέον δεν ευσταθεί στις Διεθνείς Σχέσεις λόγω της παγκοσμιοποίησης και της θεωρίας της αλληλεξάρτησης, ούτε για τη λεγόμενη «φινλανδοποίηση»³⁶, η οποία από τους δυτικούς μελετητές έχει παρεξηγηθεί αρκετά ως έννοια ως προς το περιεχόμενό της,

³⁵ Η θεωρία της Βόρειας Ισορροπίας εναπόκειται στην αποστασιοποίηση των κρατών του βορρά από αμυντικές συμμαχίες, είτε με την ανατολή είτε με τη δύση, έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η ακεραιότητα της περιοχής και η συλλογική ασφάλεια των φιννο-σκανδιναβικών κρατών.

³⁶ *Suomettuminen* (Finlandization): Φαινόμενο που παρουσιάστηκε κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Ενώ η Φινλανδία συμμετέχει σε επιχειρήσεις διαχείρισης διεθνών κρίσεων, δεν τολμά να συνταχθεί ως κράτος-μέλος του Ατλαντικού Συμφώνου. Έτσι επιτυγχάνει μια ισορροπία μεταξύ καλών σχέσεων με τη Δύση, συμμετοχής στο ευρωπαϊκό σκηνικό όπου πιστεύει ότι ανήκει εδώ και αιώνες και καλών σχέσεων με τη Ρωσία. Ως νόρμα είναι εφαρμόσιμο σε πολλές περιπτώσεις κρατών ανά τον κόσμο. Η χροιά του όρου είναι αρνητική. Στην περίπτωση της ίδιας της Φινλανδίας, το νόημα που δόθηκε στον όρο είναι αρνητικό. Ευρωπαίοι και ειδικότερα Φινλανδοί ερευνητές βρίσκονται υπέρ της άποψης ότι δεν υπάρχει λόγος αρνητικού προσήμου στον όρο, διότι η οπτική των Δυτικοευρωπαίων και Αμερικανών ερευνητών δεν εμπεριέχει τις μεταβλητές της Φινλανδίας. Η Φινλανδία δεν είναι φίλα προσκείμενη στη Ρωσία, αλλά στη Δύση. Είναι μία καθαρά δυτική και ευρωπαϊκή χώρα. Η πραγματική αιτιολόγηση της μη-ένταξης της στο NATO δεν είναι η περιβόητη ουδετερότητα της χώρας, αλλά η πιθανότητα *casus belli* από πλευρά της Ρωσίας, παρόλες τις διαβεβαιώσεις της Ρωσίας ότι δεν βλέπει εχθρικά τις κινήσεις της Φινλανδίας (Βούλγαρη, 2021).

αλλά μία καθαρά ρεαλιστική προσέγγιση ώστε να αποφευχθεί μία περιττή απειλή από τα ανατολικά της Ευρώπης. Είναι φανερό ότι τα κράτη απλώς επιδιώκουν τη διατήρηση της ειρήνης εντός των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς δεν έχει διεξαχθεί κανένας πόλεμος από το δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και έπειτα τα Ευρωπαϊκά εδάφη. Η ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ενοποίησης βασίζεται στη θεωρία ότι «οι δημοκρατίες δεν πολεμούν μεταξύ τους» (Mearsheimer, 2014). Έτσι τα κράτη-μέλη μπορούν να κινηθούν ως μία περαιτέρω εμβάθυνση στον τομέα της άμυνας χωρίς το εμπόδιο της αρνησικυρίας από κάποιο άλλο κράτος μέλος. Βασίζεται κυρίως στη βούληση των κρατών για περαιτέρω συνεργασία. Όμως η PESCO έχει δεσμευτικό χαρακτήρα για τα κράτη τα οποία αποφασίζουν να συμμετάσχουν. Αυτό τη διαφοροποιεί και από όλες τις προηγούμενες μορφές και προσπάθειες κοινής άμυνας. Η PESCO λοιπόν θα μπορούσαμε να πούμε ότι λειτουργεί ως μέσο υπερεθνικοποίησης του θεσμού της ΚΕΠΠΑ.

Η Γαλλία είχε σχετικά μεγάλες προσδοκίες από την PESCO. Το 2017, ο Γάλλος πρόεδρος Emmanuel Macron ανακοίνωσε ένα σχέδιο, την Ευρωπαϊκή πρωτοβουλία παρέμβασης (E12). Η ευρωπαϊκή πρωτοβουλία παρέμβασης ιδρύθηκε το επόμενο έτος, μετά από πρόσκληση 8 κρατών να συμμετάσχουν στην κίνηση αυτή³⁷. Η E12 βρίσκεται εκτός του πλαισίου των θεσμών της ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι μία ξεχωριστή συνεργασία, πού αποσκοπεί στο συντονισμό των δυνάμεων των συμμετεχόντων κρατών για την επίτευξη στρατιωτικών επιχειρήσεων και δράσεων (Baykara, 2021). Σε αυτό το συμμαχικό σχέδιο συμμετέχει και το Ηνωμένο Βασίλειο. Είναι αξιοσημείωτο να πούμε ότι η E12 είναι το μόνο συμμαχικό σχήμα στο οποίο συμμετέχουν όλα τα βόρεια κράτη, καθώς η Νορβηγία δεν ανήκει στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η Σουηδία και η Φινλανδία δεν ανήκουν στο NATO, και η Δανία δεν έχει λάβει μέρος στην PESCO.

Ο Γάλλος πρόεδρος υποστηρίζει ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν θα έπρεπε να στηρίζεται στις ΗΠΑ και στο NATO για την άμυνα της, και ότι θα έπρεπε να αποκτήσει ανεξαρτησίας το στρατιωτικό και αμυντικό τομέα. Διαχρονικά ήδη από την εποχή του Στρατηγού de Gaulle, η Γαλλία είχε απόμακρη στάση προς το θεσμό του NATO. Όπως έχουμε αναφέρει και προηγουμένως η Γαλλία έχει αποχωρήσει από το στρατιωτικό

³⁷ Οι χώρες που συμμετέχουν είναι το Βέλγιο, η Γαλλία, η Γερμανία, η Δανία, η Εσθονία, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ισπανία, η Ιταλία, η Νορβηγία, η Ολλανδία, η Πορτογαλία, η Σουηδία και η Φινλανδία. Οι πρώτες χώρες που εκλήθησαν να συμμετέχουν ήταν το Βέλγιο, η Δανία, η Γερμανία, η Εσθονία, η Ολλανδία, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ιταλία. Οι Ιταλοί αρχικά δεν δέχτηκαν να ενταχθούν στην E12. Η Φινλανδία εντάχθηκε προς τα τέλη του 2018. Τελικώς την ακολούθησαν η Ιταλία, η Σουηδία και η Νορβηγία.

σκέλος του NATO για δεκαετίες και επανήλθε μόνο το 2007, με απόφαση του προέδρου Sarkozy. Είναι φανερό ότι το γκωλικό δόγμα διατηρείται μέχρι και σήμερα επηρεάζοντας κατά πολύ την εξωτερική πολιτική της Γαλλίας και κάποια έκταση την ενοποιητική διαδικασία της ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η Γερμανία δεν είδε ιδιαίτερα θετικά την κίνηση της Γαλλίας για την ίδρυση της EΙ2, καθώς θεώρησε ότι θα μπορούσε να κινδυνεύσει η ΚΕΠΠΑ και η PESCO. Για άλλη μία φορά διαφαίνονται οι διαφορές μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας για την ιδέα της ευρωπαϊκής ενοποίησης (Baykara, 2021). Η Γερμανία επιδιώκει να διατηρηθεί η έννοια της ήπιας ισχύος της Ευρωπαϊκής Ένωσης χωρίς να αποκλείει το ενδεχόμενο συμπληρωματικής στρατιωτικής ισχύος, ενώ η Γαλλία οραματίζεται μία Ευρωπαϊκή Ένωση τόσο με δυνατότητες «soft» όσο και με «hard power», δίνοντας έμφαση στην ανάπτυξη του αμυντικού τομέα. Τελικώς η Γερμανία αποδέχθηκε τη συμμετοχή της στο σχέδιο, κρατώντας κάποιες επιφυλάξεις. Η EΙ2 συνεργάζεται με την PESCO, όχι όμως σε υψηλό επίπεδο λόγω των φόβων της Γαλλίας ότι τα αποτελέσματα της EΙ2 θα είναι μετριοπαθή και η διαδικασία λήψης αποφάσεων πιο αργή (Ministère des Armées). Επίσης μία στενή συνεργασία των δύο θα έφερνε σε δύσκολη θέση τη Δανία και το Ηνωμένο Βασίλειο.

Παράλληλα με την προετοιμασία για την ενεργοποίηση της PESCO, ύστερα από πρόταση του προέδρου της ευρωπαϊκής επιτροπής Juncker το 2016, Και την υιοθέτηση από την Ευρωπαϊκή επιτροπή του Ευρωπαϊκού Αμυντικού Σχεδίου Δράσης (EDAP), το οποίο προέβλεπε τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Ταμείου Άμυνας (EDF), αποφάσισε την ίδρυση του το 2017 με σκοπό την καλύτερη διαχείριση των κονδυλίων και την μείωση αλληλεπικαλυπτόμενες δαπανών όσον αφορά όλες τις εκδοχές του αμυντικού τομέα (Zamarrira, 2020). Το EDF έχει δύο μέρη την έρευνα και την ανάπτυξη και απόκτηση αμυντικού εξοπλισμού (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017). Η έρευνα και η ανάπτυξη υψηλής τεχνολογίας προϊόντων αμυντικού εξοπλισμού είναι καίριας σημασίας για την Ευρωπαϊκή Ένωση και τον αμυντικό της τομέα. Λόγω της μεγάλης διαφορετικότητας των οπλικών συστημάτων των κρατών-μελών της Ένωσης, υπάρχει ανομοιομορφία και ανισότητα στις δυνατότητες των κρατών. Με την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών άμυνας, και κοινής χρήσης τους, θα ενισχύσει σε πολύ μεγάλο βαθμό η στρατηγική της ε.ε. για την ασφάλεια και την άμυνα καθώς κοινή πολιτική Άμυνας και ασφάλειας. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι μέσω του ευρωπαϊκού ταμείου

άμυνας θα μπορούσε να εξοικονομηθεί ένα ποσοστό περίπου 30% για τις ετήσιες δαπάνες των κρατών μελών για αμυντικό υλικό.

Επίσης, με την ίδρυση της EΙ2, η Γαλλία επιδιώκει τον ορισμό μίας Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Κουλτούρας (Ministère des Armées). Είναι γνωστό το κάθε κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαθέτει τη δική του στρατηγική κουλτούρα. Η στρατηγική κουλτούρα μπορεί να είναι επηρεασμένη από πάρα πολλούς παράγοντες και με τη σειρά της να επηρεάζει τον τρόπο συμπεριφοράς της εκάστοτε χώρας ως δρώντα στις Διεθνείς Σχέσεις. Όμως καίριο ζήτημα αποτελεί το αν υπάρχει μία στρατηγική κουλτούρα για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Και αν όχι θα ήταν δυνατόν να αναπτυχθεί; Για πολλούς μελετητές η Ευρωπαϊκή Ένωση διαθέτει η στρατηγική κουλτούρα, καθώς και αυτό είναι χαρακτηριστικό που επέρχεται με την Ευρωπαϊκή Ενοποίηση. Οι κοινοί θεσμοί η κοινή κουλτούρα η κοινή ιστορία και πλέον και η κοινή ταυτότητα, μπορούν να καθορίσουν τη στρατηγική κουλτούρα της Ένωσης. Βέβαια αυτή η στρατηγική κουλτούρα θα είναι μία πολύ διαφορετική περίπτωση από όλες τις προηγούμενες που έχουμε δει (Cornish & Edwards, 2005). Ένας ιδιόμορφος τύπος στρατηγική κουλτούρας, που για πρώτη φορά δεν θα ανήκει σε κυρίαρχο κράτος, αλλά σε μία συνομοσπονδία. Η δημιουργία ενός πλαισίου ευέλικτης αντιμετώπισης απειλών, εξισορρόπησης «soft» και «hard power», άσκησης μιας πραγματικά κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής άμυνας και ασφάλειας και επιτάχυνση της διαδικασίας της εμπάθυνσης, μπορεί να εξασφαλίσει στην ΕΕ τη δική της στρατηγική κουλτούρα. Στην παρούσα φάση βρισκόμαστε απλώς σε πρώιμα στάδια σχηματισμού, καθώς η εμπάθυνση δεν έχει προχωρήσει σε τέτοιο σημείο και οι τομείς της εξωτερικής πολιτικής και της άμυνας παραμένουν σε διακυβερνητική βάση.

Μετά την έγκριση του σχεδίου εφαρμογής για την άμυνα και την ασφάλεια από την επιτροπή, τα βήματα για την εξέλιξη της ΚΠΑΑ ήταν η ίδρυση του Coordinated Annual Review on Defense (CARD), η εκκίνηση της PESCO, η υιοθέτηση του Στρατιωτικού Σχεδιασμού και Επιχειρησιακής Ικανότητας (MPCC) και η δημιουργία ενός μηχανισμού άμεσης δράσης σε περίπτωση διαχείρισης κρίσης τόσο με πολιτικά (civilian), όσο και με στρατιωτικά μέσα (battlegroups) (Tudorache, 2021). Ο CARD είναι ο μηχανισμός εκείνος, ο οποίος έχει ως αρμοδιότητα τον εντοπισμό των αναγκών και των ελλείψεων στον αμυντικό τομέα. Σε πρόσφατη έκθεση του το όργανο αυτό αποφάνθηκε ότι «η ευρωπαϊκή άμυνα είναι κατακερματισμένη, υπάρχει ανεπαρκής επιχειρησιακή δέσμευση και πολλές δυνατότητες διπλασιάζονται άσκοπα» (EDA, 2020).

Οι αμυντικές δαπάνες κάθε κράτους-μέλους που συμμετέχει στην PESCO, συσχετίζονται με τις δυνατότητες της εθνικής βιομηχανίας Άμυνας τους. Αν λάβουμε υπόψη μας ότι πολλά από τα προγράμματα της PESCO χρηματοδοτούνται το Ευρωπαϊκό Ταμείο Άμυνας, υπάρχει φόβος από κράτη τα οποία έχουν χαμηλότερα επίπεδα αμυντικών δαπανών ότι τα κράτη με μεγαλύτερες δυνατότητες θα απορροφήσουν και μεγαλύτερα κεφαλαία. Θεωρητικά υπάρχει η δυνατότητα δημιουργίας μιας μικρής ομάδας κρατών με αυξημένες αμυντικές ικανότητες, οι οποίες θα μπορούν να εξασφαλίζουν επάρκεια ασφάλειας και άμυνα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Βέβαια επειδή η PESCO είναι πολιτική πρωτοβουλία, όλα θα πρέπει να είναι από κοινού συμφωνημένα. Κράτη όπως η Σουηδία δεν θα ήθελαν την πλήρη στρατιωτικοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κράτη όπως η Κύπρος αναζητούν όλο και περισσότερη ασφάλεια και άμυνα.

Η PESCO προερχόμενη από την ΚΕΠΠΑ, έχει διακυβερνητικό χαρακτήρα και δύο επίπεδα διακυβέρνησης. Το πρώτο είναι το επίπεδο του συμβουλίου, του οποίου αρμοδιότητα είναι να κατευθύνει πολιτικά και να αξιολογεί τις εξελίξεις. Το δεύτερο επίπεδο των προγραμμάτων, τα προγράμματα δηλαδή που εγκρίνει το ευρωπαϊκό συμβούλιο και τα οποία αναλαμβάνουν τα κράτη-μέλη να πραγματοποιήσουν ώστε να καλυφθούν οι αμυντικές ανάγκες της Ένωσης. Κάθε κράτος έχει το δικαίωμα να προτείνει να αναλάβει το εκάστοτε πρόγραμμα και να συνεργαστεί με άλλα κράτη για την πραγματοποίησή του. Όλα τα προγράμματα διέπονται από την αρχή της δεσμευτικότητας, και όπως έχουμε προαναφέρει η PESCO έχει δεσμευτικό χαρακτήρα για τα συμμετέχοντα κράτη μέλη.

Συνοψίζοντας τον τρόπο λειτουργίας της διαδικασίας, επισημαίνουμε ότι, το κάθε κράτος μέλος της PESCO υποχρεούται να κοινοποιεί ετησίως ένα Εθνικό Σχέδιο Υλοποίησης (NIP) προς ενημέρωση του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Άμυνας αλλά και των υπολοίπων κρατών για το πώς ακριβώς θα εκπληρώσει τις υποχρεώσεις εκείνες που ανέλαβε. Τα NIP πραγματοποιούνται κάθε Ιανουάριο και αποτελούν μία βασική διαδικασία αξιολόγησης. Ο CARD κινητοποιεί την Ευρωπαϊκή Ένωση και την ενημερώνει για τις ελλείψεις και για το πού πρέπει να επικεντρωθούν οι δράσεις, παρουσιάζοντας μία εικόνα των δυνατοτήτων των κρατών της ΕΕ. Ύστερα η PESCO αναλαμβάνει θεσμικά τη στήριξη των κρατών που συμμετέχουν όσον αφορά τις υποδείξεις του CARD και έπειτα το EDF αποδεσμεύει τα ανάλογα κονδύλια ώστε να πραγματοποιηθούν οι δράσεις στο πλαίσιο της PESCO (Leuprecht & Hamilton, 2019).

Κεφάλαιο τέταρτο **Η PESCO και η νέα δεκαετία**

4.1 Οι επιχειρήσεις και τα προγράμματα της PESCO

Η PESCO έχει προγράμματα σε πολλούς τομείς όπως την εκπαίδευση και τις υποδομές, το θαλάσσιο και τον εναέριο τομέα, τον κυβερνοχώρο καθώς και το διάστημα. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει εγκρίνει συνολικά εξήντα προγράμματα μέχρι τώρα, τα οποία είναι εν εξελίξει, δηλαδή 23 παραπάνω από το 2019. Τα κράτη-μέλη έχουν δικαίωμα συμμετοχής και παράλληλα ανάληψη υποχρεώσεων ελεύθερα και ανάλογα με τις εθνικές τους δυνατότητες.

Κάποια από τα σημαντικότερα είναι το EUFOR Crisis Response Operation Core (PESCO), με σκοπό την επιτάχυνση της διάθεσης στρατιωτικών δυνάμεων σε περιπτώσεις κρίσεων. Του προγράμματος ηγείται η Γερμανία και συμμετέχουν η Κύπρος, η Ελλάδα, η Ισπανία, η Γαλλία, και η Ιταλία. Το δεύτερο που θα αναφέρουμε είναι το Airborne Electronic Attack (PESCO), όπου η ανάπτυξη συστημάτων για την ασφαλή διέλευση των ευρωπαϊκών και των νατοϊκών αεροπορικών δυνάμεων εξασφαλίζει τη δυνατότητα τους να δρουν ανενόχλητα στις επιχειρήσεις και επίσης να αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά οι εχθρικές εναέριες δυνάμεις. Την ηγεσία αυτού του προγράμματος έχει Ισπανία και συμμετέχουν η Σουηδία και η Γαλλία. Ένα ακόμα σημαντικό σχέδιο είναι εκείνο του co-basing (PESCO). Το πρόγραμμα αυτό έχει ως βασικό στόχο την επίτευξη αποτελεσματικής παράλληλης χρήσης των στρατιωτικών υποδομών τόσο εντός ευρωπαϊκών συνόρων όσο και εκτός. Οι Γάλλοι αυτή τη φορά ηγούνται του προγράμματος, με τη συμμετοχή της Γερμανίας της Ολλανδίας, του Βελγίου, της Ισπανίας και της Τσεχίας.

Υπάρχουν πολλές ακόμα δράσεις της PESCO με στόχο την ενίσχυση της αμυντικής βιομηχανίας και ανταπόκρισης της Ευρώπης. Το θετικότερο στοιχείο στη διαδικασία αυτή είναι το γεγονός ότι τα κράτη επιθυμούν να αναλάβουν την εκπλήρωση των στόχων και συμμετέχουν πιο ενεργά απ' ό,τι στο παρελθόν σε αυτά τα προγράμματα. Ακόμα και δύσπιστα κράτη βλέπουν πιο θετικά τη διακυβερνητική συνεργασία στο πλαίσιο της PESCO και την προσαρμογή τους στις ανάγκες της εκάστοτε χώρας μέσω των διαβουλεύσεων.

4.2 Προκλήσεις και προοπτικές

Όσον αφορά την μελλοντική εξέλιξη της ΚΠΙΑΑ και της PESCO, όσο ελπιδοφόρα και να φαίνονται τα στοιχεία και η πορεία των δράσεων και των προγραμμάτων μέχρι τώρα, για την για την ώρα δεν μπορούμε να μιλάμε για αμυντική ανεξαρτησία της Ευρώπης. Βρίσκεται σε ένα αρκετά πρώιμο στάδιο, υπάρχει μεγάλος κατακερματισμός απόψεων και δυνατοτήτων, καθώς και οργάνων που είναι υπεύθυνα για τη διοίκηση, τη διαχείριση των πόρων, την επίβλεψη των κρατών, την εκτίμηση των ελλείψεων και της προόδου και τέλος την υλοποίηση των σχεδίων και προγραμμάτων που τίθενται στο πλαίσιο της ΚΠΙΑΑ και πιο συγκεκριμένα της PESCO (Biscop, 2020). Το NATO όπως αναφέρεται και στις Συνθήκες, είναι η κύρια πηγή αμυντικής δυνατότητας των κρατών, καθώς τα περισσότερα κράτη-μέλη της ΕΕ είναι παράλληλα και μέλη του NATO. Άλλα κράτη βεβαία έχουν άλλου τύπου συμμαχίες όπως τα Βόρεια Κράτη.

Η ομάδα των Βορείων Κρατών αποφάσισε τη μεταξύ τους συνεργασία στον αμυντικό τομέα και οι Υπουργοί Άμυνας των χωρών υπέγραψαν το 2009 ένα μνημόνιο για την ίδρυση της NORDEFECO (Nordic Defence Cooperation). Στη NORDEFECO συμμετέχουν και τα πέντε Βόρεια Κράτη (Δανία, Ισλανδία, Νορβηγία, Σουηδία & Φινλανδία), εκδίδουν ετήσιο report και συνεργάζονται στο κομμάτι στην παράλληλης ανάπτυξης του αμυντικού τους εξοπλισμού και των τεχνολογικών μέσω τους. Το 2018, οι Υπουργοί Άμυνας υπέγραψαν το «Vision 2025», όπου αναφέρονται οι στόχοι και οι κατευθυντήριες γραμμές που πρέπει να επιτευχθούν μέχρι και το 2025. Οι στόχοι αυτοί συμπεριλαμβάνουν τη διαχείριση κρίσεων σε συμβατικό επίπεδο αλλά και στον κυβερνοχώρο. Επίσης, αναφέρει τη στενή συνεργασία των κρατών όχι μόνο σε περίοδο ειρήνης, αλλά και σε περιπτώσεις διενέξεων (NORDEFECO). Η κοινή δράση των Βορείων Κρατών ως ομάδα και η ανάπτυξη της διαλειτουργικότητας και της αποτροπής μας δείχνει την επιθυμία τους για διατήρηση της ασφάλειας και της ακεραιότητας της περιοχής τους, καθώς αισθάνονται ότι πρέπει να δράσουν ενωμένα σε περίπτωση απειλής.

Επιπροσθέτως, όπως έχουμε αναφέρει σε προηγούμενο κεφάλαιο, η Σουηδία και η Φινλανδία είναι κράτη-μέλη της ΕΕ που παραμένουν σε καθεστώς «μη-ευθυγράμμισης» (non-alignment) με το NATO, αλλά βρίσκονται υπό το καθεστώς του εξωτερικού συνεργάτη. Υπάρχουν αρκετές δράσεις στις οποίες συμμετέχουν και οι δύο πλευρές, καθώς και ασκήσεις τόσο στη Βαλτική Θάλασσα όσο και σε άλλες τοποθεσίες της Βόρειας Ευρώπης.

Η διαδικασία εμπάθυνσης και περαιτέρω στενής συνεργασίας στον αμυντικό τομέα εξελίσσεται αργά και σταθερά. Μπορεί να έχουμε βραδείς ρυθμούς, αλλά λαμβάνοντας υπόψη μας όλα τα εμπόδια που υπήρξαν στο παρελθόν κατά την ενοποιητική διαδικασία, βρισκόμαστε σε καλά επίπεδα. Παρόλα αυτά, οι προκλήσεις της εποχής επιτάσσουν επιτάχυνση των διαδικασιών και μεγαλύτερο βαθμό αποφασιστικότητας από την πλευρά των κρατών. Η δημιουργία ενός συλλογικού οργάνου με αμυντικές δυνατότητες ή πιο κοινότυπα ενός «Ευρωπαϊκού Στρατού», ο οποίος θα δρα ανάλογα με τις αποφάσεις των θεσμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα είναι ένα βήμα προς την ανάδειξη της ΕΕ ως ενός ισχυρού δρώντα, που δε περιορίζεται στην ήπια ισχύ και στον οικονομικό τομέα, αλλά θα έχει και τη δυνατότητα υπεράσπισης των συνόρων και των πολιτών της σε περίπτωση απειλής. Η υλοποίηση ενός τέτοιου οράματος μπορεί να μοιάζει μακρινή, αλλά θα πρέπει να συζητηθεί εις βάθος και με σοβαρότητα από τα κράτη – μέλη, καθώς η Ευρώπη περιστοιχίζεται από προβληματικές καταστάσεις κυρίως από την Ανατολική της πλευρά και τα Βαλκάνια.

Σημαντικός παράγοντας στη δημιουργία ενός ενιαίου αμυντικού σώματος στο πλαίσιο της ΕΕ είναι ο «απογαλακτισμός» από τις ΗΠΑ και φυσικά η προώθηση νέων συμμαχιών με κράτη τα οποία δεν θα μπορούσαν να ενταχθούν στο ΝΑΤΟ και δεν θα το επιθυμούσαν γενικότερα λόγω της ισχυρής παρουσίας των ΗΠΑ. Είναι λογικό να υπάρχουν φόβοι για παρεκτροπή της κατάστασης και για αστάθεια εντός αυτής της Ευρωπαϊκής Συμμαχίας λόγω των προβλημάτων που έχουμε εκτενώς αναπτύξει σε αυτή την εργασία, όμως είναι βάσιμες οι ελπίδες για εύρεση κοινής γραμμής πλευσης βλέποντας τη διαρκή μεταβολή των περιφερειακών ισορροπιών, την ανάδυση νέων δυνάμεων στη διεθνή σκακιέρα και την πρόκληση νέων διαμαχών και συρράξεων κοντά στα σύνορα της Ένωσης.

Εν κατακλείδι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι ουσιώδης η συζήτηση περί αμυντικής ανεξαρτησίας από το ΝΑΤΟ και παράλληλα στενής συνεργασίας με αυτό, όμως είναι νωρίς να προκαθορίσουμε το πότε θα επιτευχθεί κάτι τέτοιο. Η βραδύτητα της εξέλιξης της ΚΕΠΠΑ και της ΚΠΑΑ επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τα όποια σχέδια και ιδέες προκύπτουν, επιβραδύνοντας την πραγματοποίησή τους. Απ' ότι είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, η ΕΕ αργεί να λάβει καίριες αποφάσεις για καίρια ζητήματα που την ταλανίζουν, αλλά σε περιπτώσεις κρίσεων δρα με σημαντικά ταχύτερους ρυθμούς. Ίσως μία ανάλογη περίπτωση κρίσης στην περιφέρεια της επιταχύνει την εμπάθυνση στον τομέα της ΚΠΑΑ και της PESCO, επιθυμώντας τη διατήρηση ισορροπίας ισχύος και τη δική της ακεραιότητα.

Συμπεράσματα

Ύστερα από την έρευνα και την ανάλυση της πορείας της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης, είναι φανερό ότι η ανάπτυξη Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής ήταν εξαιρετικά σημαντική για την ύπαρξη της ίδιας της Ένωσης. Όμως, παράλληλα, είναι μεγάλης σημασίας και η αμυντική πολιτική, καθώς αυτή η Ένωση κρατών για να οδεύσει ομαλά προς την ενοποίηση, θα πρέπει να έχει Κοινή Αμυντική Πολιτική και ως έναν βαθμό Κοινή Άμυνα.

Είδαμε ότι πρόβλημα μόλις μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ξεκίνησαν οι συζητήσεις για συμμαχίες που θα εξασφάλιζαν την ακεραιότητα των ήδη πολύ ταλαιπωρημένων κρατών από τον πόλεμο. Η εμβάθυνση στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής και της πολιτικής άμυνας και ασφάλειας ήταν μία αρκετά δύσκολη διαδικασία με πολλά εμπόδια, κυρίως λόγω βούλησης των κρατών και λόγω απόψεων περί του είδους της ενοποίησης. Παρόλα αυτά 70 χρόνια μετά την υπογραφή της ΕΚΑΧ, έχουμε φτάσει σε ένα σημείο να έχουμε μία αξιόλογη βάση για τη δόμηση περαιτέρω συνεργασιών και δράσεων. Φυσικά μπορεί να παραμένει μια διακυβερνητική διαδικασία που επαφίεται στη βούληση των κρατών μελών, όμως το γεγονός ότι απέκτησε δεσμευτικό χαρακτήρα μέσω των κειμένων της συνθήκης της Λισαβώνας, ήταν ένα τεράστιο βήμα μπροστά.

Λόγω του ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί συνομοσπονδία κρατών, δηλαδή χαλαρή ένωση και όχι ομοσπονδία, με λίγα λόγια κυρίαρχη κρατική οντότητα, δεν μπορεί να προχωρήσει στην τέλεια πολιτική ένωση. Η διαδικασία της εμβάθυνσης στην κοινή αμυντική πολιτική θα πρέπει να προχωρήσει πολύ για να είναι σε θέση η Ευρωπαϊκή Ένωση να διαπραγματεύεται διμερώς με το ΝΑΤΟ. Δηλαδή να βρίσκεται ως ολότητα υπό το βορειοατλαντικό σύμφωνο και όχι ως ξεχωριστά κράτη με την ιδιότητα του μέλους. Ωστόσο, πέρα από τις αδυναμίες που έχει η ΕΕ και η PESCO, είναι ικανή να αναπτύξει πιο συλλογικά και συσπειρωτικά χαρακτηριστικά, τα οποία θα την καθιστούν ακόμα πιο σημαντική ως διεθνή δρώντα και θα βοηθήσουν ιδιαίτερα στην αντιμετώπιση των μεγάλων εθνικών δυνάμεων όπως οι ΗΠΑ και η Κίνα ως ισότιμους παίκτες στη διεθνή σκακιέρα στο μέλλον. Επίσης, θα καταστεί ως ένας δρώντας ικανός για διαχείριση κρίσεων στην ευρύτερη περιφέρεια του καθώς και ανάπτυξη αμυντικών σχέσεων με κράτη που δεν μπορούν ή δεν επιθυμούν να ενταχθούν στο ΝΑΤΟ.

Πηγές – Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Baykara, S. (2021). From EDSP to Today's New Initiatives: Does Neofunctionalism Work? *Journal of Research in Economics, Politics & Finance*, 6(1), pp. 201-215.
- Biscop, S. (2020). The Future of the Transatlantic Alliance. *Strategic Studies Quarterly*(14), pp. 81-94.
- Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe (CVCE). (2015, 06 22). CVCE. Retrieved 11 25, 2021, from https://www.cvce.eu/en/obj/platform_on_european_security_interests_the_hague_27_october_1987-en-444f642c-62ed-4fd9-8136-a129d2de3783.html
- Cornish, P., & Edwards, J. (2005, 07). The Strategic Culture of the European Union: A Progress Report. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*(81), pp. 801-820.
- Dostal, J. M. (2020). European Foreign Policy and the Realities of Subsidiarity. In G. Walzenbach, & R. Alleweldt, *Varieties of European Subsidiarity: A multidisciplinary approach* (pp. 156-170). Bristol: E-International Relations.
- EDA. (2020, 11). Coordinated Annual Review on Defence. Retrieved 12 01, 2021, from <https://eda.europa.eu/docs/default-source/eda-factsheets/2020-11-20-card-factsheet-final.pdf>
- Eunavfor. (2021). *EU Naval Force - Somalia*. Retrieved 12 3, 2021, from <https://eunavfor.eu/>
- Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press.
- Jäger, J., & Roithner, T. (2020). The EU as an International Player: Promoting Stability and Development? In S. Wöhl, E. Springler, M. Pachel, & B. Zeilinger, *The State of the European Union: Fault Lines in European Integration* (pp. 175-193). Germany: Springer VS.
- Kennedy, P. (1989). *The Rise and Fall of the Great Powers*. New York: Vintage Books.
- Lecerf, J. (1965). *Ιστορία της Ευρωπαϊκής Ενότητας*. (Δ. Κακουσαίου, Ed.) Εκδόσεις Παπαζήση.
- Leuprecht, C., & Hamilton, R. (2019). New opportunities in common security and defence policy: Joining PESCO. *Australian and New Zealand Journal of European Studies*(11).
- Mathiopoulos, M., & Gyarmati, I. (1999). Saint Malo and beyond: Toward European defense. *Washington Quarterly*, 22(4), pp. 65-76. Retrieved 12 02, 2021, from <https://doi.org/10.1080/01636609909550424>
- McCormick, J. (2011). *European Union Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Mearsheimer, J. (2014). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.
- Ministère des Armées. (n.d.). European intervention initiative. Retrieved 12 08, 2021, from <https://www.defense.gouv.fr/english/dgris/international-action/l-iei/l-initiative-europeenne-d-intervention>
- Munich Security Conference. (n.d.). About the Munich Security Conference. Retrieved 12 03, 2021, from <https://securityconference.org/en/about-us/about-the-msc/>
- NORDEFECO. (n.d.). The basics about NORDEFECO. Retrieved 09 21, 2021, from <https://www.nordefco.org/the-basics-about-nordefco>
- PESCO. (n.d.). AIRBORNE ELECTRONIC ATTACK (AEA). Retrieved 12 18, 2021, from <https://pesco.europa.eu/project/airborne-electronic-attack-aea/>
- PESCO. (n.d.). Co-Basing. Retrieved 12 18, 2021, from <https://pesco.europa.eu/project/co-basing/>
- PESCO. (n.d.). EUFOR Crisis Response Operation Core (EUFOR CROC). Retrieved 12 16, 2021, from <https://pesco.europa.eu/project/eufor-crisis-response-operation-core/>
- PESCO. (n.d.). Scope and Ambition. Retrieved 11 19, 2021, from <https://pesco.europa.eu/about/>
- Ramirez, J. M., & Biziewski, J. (2020). *Security and Defence in Europe*. Switzerland: Springer Nature.
- Schmidt, H. (2003). *Η Αυτοδυναμία της Ευρώπης: Προοπτικές για τον 21ο αιώνα*. (Μ. Πανάγου, Trans.) Αθήνα: Παπαζήσης.
- Sidjanski, D. (1999). *Η Ομοσπονδίωση της Ευρώπης: Δυναμική και προοπτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. (Α. Άσερ, Trans.) Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Spagnol, G. (2020). How Can Europe Cope with Challenges and Risks at Its Southern Flank? In M. Ramirez, & J. Biziewski, *Security and Defence in Europe* (pp. 154-163). Switzerland: Springer Nature.
- Tindemans, L. (1976). *Report on European Union*. Bruxelles: European Communities
- Toje, A. (2010). *The European Union as a Small Power: After the Post-Cold War*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Tudorache, F. (2021, 11 09). European Common Defence: A new challenge for the European Union. doi:10.53477/2668-2001-21-19
- Weiler, J. W. (1983). The Genscher-Colombo draft European Act: The politics of indecision. *Journal of European Integration*, 6(2-3), pp. 129-153.
- Zamarripa, E. (2020). The Permanent Structured Cooperation in the European Union. Its Real Potential Value. In M. Ramirez, & J. Biziewski, *Security and Defence in Europe* (pp. 88-94). Switzerland: Springer Nature.

Ελληνόγλωσση

- Βούλγαρη, Χ.-Ε. (2021, Σεπτέμβριος). *Η Στρατηγική Κουλτούρα της Φινλανδίας*. Αθήνα: ΙΔΙΣ.
- Ευρωπαϊκή Ένωση. (2007). *Συνθήκη της Λισαβόνας*.
- Ευρωπαϊκή Ένωση. (2016). *Παγκόσμια Στρατηγική της ΕΕ*. Βρυξέλλες: ΕΕ.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2017, Ιούνιος). Ευρωπαϊκό Ταμείο Άμυνας: 5,5 δισεκατομμύρια ευρώ ετησίως για την προώθηση των αμυντικών δυνατοτήτων της Ευρώπης. Retrieved 12 04, 2021, from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_17_1508
- Ευσταθιάδης, Σ. (1997). Ο Τσόρτσιλ και πατέρας της Ενωμένης Ευρώπης. In Σ. Ντάλης, *Από το Μάαστριχτ στο Άμστερνταμ* (pp. 111-115). Αθήνα: Εκδόσεις Ι.Σιδέρης.
- Ιωακειμίδης, Π. Κ. (1998). *Η Συνθήκη του Άμστερνταμ*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Ιωακειμίδης, Π. Κ. (2001). *Η Συνθήκη της Νίκαιας και το Μέλλον της Ευρώπης*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Ιωακειμίδης, Π. Κ. (2010). *Η Συνθήκη της Λισαβόνας*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Κοπά, Μ. (2017). *Η Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας: Η ιστορία, οι θεσμοί, οι στατηγικές*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Κουλουμπής, Θ. (2001). Το ευρωατλαντικό δίλημμα. In Σ. Ντάλης, *Από το Άμστερνταμ στη Νίκαια* (pp. 467-469). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Ντάλης, Σ. (1997). Από τον Σούμαν και τον Μοννέ στον Ντελόρ: Η πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης και οι παλλινδρομήσεις της. In Σ. Ντάλης, *Από το Μάαστριχτ στο Άμστερνταμ* (pp. 116-140). Αθήνα: Ι.Σιδέρης.
- Ντάλης, Σ. (2020). Η Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας ως μέσο αναζήτησης μιας συνεκτικής και αποτελεσματικής δράσης της ΕΕ στο διεθνές σύστημα ισχύος – Η συμβολή της Συνθήκης της Λισαβόνας. In Κ. Α. Στεφάνου, *Το Σύστημα Διακυβέρνησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης* (pp. 469-507). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Παπασωτηρίου, Χ. (2018). *Η Αμερικανική Πολιτική από τον Φράνκλιν Ρούζβελτ στον Ντόναλντ Τράμπ*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.
- Παρίσης, Ι. (2010). *Η Ευρώπη της Άμυνας: Ευρωπαϊκή Πολιτική Ασφάλειας & Άμυνας*. Αθήνα: Έκδοση Έκφραση Πολιτισμού.
- Πασσάς, Α. Γ. (2007). Η Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. In Ν. Μαραβέγιας, & Μ. Τσινισιζέλης, *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση: Οργάνωση και Πολιτικές, 50 χρόνια* (pp. 345-378). Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Σιούσιουρας, Π., & Δαλακλής, Δ. (2016). Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Άμυνας: Η περίπτωση της επιχείρησης "ΑΤΑΛΑΝΤΑ". In Ν. Μαραβέγιας, *Ευρωπαϊκή*

Ένωση: Δημιουργία, εξέλιξη, προοπτικές (pp. 265-296). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Στεφάνου, Κ. (1997). Η Ευρωπαϊκή Ένωση μετά το Άμστερνταμ. Στασιμότητα ή Πρόοδος;. In Σ. Ντάλης, *Από το Μάαστριχτ στο Άμστερνταμ* (pp. 427-432). Αθήνα: Ι.Σιδέρης.

Τσαρδανίδης, Χ. (2016). Η Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ). In Ν. Μαραβέγιας, *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δημιουργία, εξέλιξη, προοπτικές* (pp. 235-263). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Υφαντής, Κ. (2007). Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας. In Ν. Μαραβέγιας , & Μ. Τσινισιζέλης, *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση: Οργάνωση και Πολιτικές, 50 Χρόνια* (pp. 379-401). Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.